

OSMANLI TAŞRA DARPANELERİ (1697-1758)

Ömerül Faruk BÖLÜKBAŞI*

ÖZET

XVII. yüzyıl sonlarında gerçekleştirilen para ve darphane reformunu müteakiben çeşitli bölgelerde darphaneler kurulmuş, darphanelerde mihaniki darp usulüyle altın, gümüş ve bakır para basılmıştır. Toplam emisyon hacmi 1.860.000 kuruşu aşkın bir meblağa ulaşan darphaneler para basarken maden ihtiyaçlarını piyasadan, maden ocaklarından ve devlet hazinesinden karşılamışlardır. Devlet hazinesinin ve piyasanın ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan darphanelerin faaliyetleri uzun sürmemiş, çeşitli nedenlerle kısa sürede kapatılmışlardır. Bu makalede söz konusu darphaneler arşiv belgeleri, numismatik veriler, döneme ait kaynaklar ve modern literatür ışığında ele alınmakta; darphanelerin envanteri çıkarılarak faaliyetleri, kuruluş ve tasfiye süreçleri üzerinde durulmaktadır. Makalenin eklerinde taşra darphanelerinin personeli, teknik altyapısı ve emisyon hacmini gösteren tablolar yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler

Taşra darphanesi, emisyon, mihaniki darp usulü, Edirne, İzmir, Erzurum, Gümüşhane, Ordu-yı Hümayun darphanesi.

Devlet olarak kabul edilip varlığını sürdürebilmenin para basmakla yakından ilişkilendirildiği bir siyasi geleneğe mensup olan Osmanlılar, başta payitaht İstanbul olmak üzere pek çok yerde darphane tesis etmişlerdi. Devletin sınırlarının genişlemesine paralel olarak darphaneler çoğalmış; II. Selim döneminde bir ara sayısı yetmiş geçmişti. Fakat bundan kısa bir süre sonra, XVI. yüzyılın sonlarında çeşitli faktörlerin etkisiyle başlayan kriz yüzünden taşra darphanelerinin pek çoğu kapanmış; İstanbul Darphanesi ise sadece önemli günlerde sembolik olarak para basan âtıl bir kuruma dönüşmüştü.¹

* Yrd. Doç. Dr.; Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. faruk.bolukbasi@bilecik.edu.tr

¹ Halil Sahillioğlu, "Darphane" *DİA* (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi), İstanbul 1993, VIII, 501-505. XVI. yüzyıl sonlarında yaşanan krize dair bkz. Baki Tezcan, "The Ottoman Monetary Crisis of 1585 Revisited" *Journal of the Economic and Social History of Orient*, 52 (2009), 460-504.

Yaklaşık bir asır süren bu buhran dönemi, Osmanlı darphane tarihinin en karanlık devresini teşkil eder. Bu kriz döneminin akabinde ise Osmanlı para sistemi için yeni bir istikrar devri başlamıştır. Yapılan reformlarla İstanbul Darphanesi yeniden faal hâle getirilmiş; buna ek olarak bazı vilayetlerde darphaneler açılmıştır. Taşra darphaneleri XVII. yüzyılın sonlarından Tashih-i Ayar operasyonuna kadar varlıklarını sürmüşlerdir. Ancak faal olarak çalıştıkları devre 1750'lerin sonlarında nihayete ermiştir. Bu nedenle bu makalede, XVII. yüzyılın sonlarında gerçekleştirilen para reformu sırasında Edirne Darphanesi'nin açılmasından (1697), Halep Darphanesi'nin faaliyetlerini durdurmasına (1758) kadar geçen süreç incelenecektir.² Bu süreçte faaliyet gösteren taşra darphaneleri Edirne, Erzurum, İzmir, Ordu-yı Hümayun, Gümüşhane, Tebriz, Revan, Tiflis, Halep, Bağdat, Gence, Kars, Hizan, Van ve Bitlis darphaneleridir.

1-) Taşra Darphanelerinin Faaliyet Bölgeleri ve Dönemleri

Taşra darphanelerinin faaliyet gösterdiği ilk devre 1697 yılının ilk günlerinden 1699 yılı sonlarına kadar süren dönemdir.³ Arşiv kayıtlarına göre bu dönemde Edirne, Erzurum ve İzmir darphaneleri para basmıştır.

² Bu kronolojik sınırlandırmaya ek olarak bir de coğrafi bir sınırlandırma yapılacaktır. Kuzey Afrika'da faaliyet gösteren Osmanlı darphaneleri ele alınmayacaktır. Bu darphanelerden Cezayir, Tunus ve Trablus darphanelerinin faaliyetleri hakkında numismatik verileri destekleyecek nitelikte arşiv belgesi tespit edilememiştir. İdarî ve malî açıdan imparatorluğun diğer bölgelerinden büyük farklılıklar taşıyan bu eyaletlerdeki darphanelerin muhasebe kayıtları muhtemelen merkeze gönderilmüyordu (Halil Sahillioğlu, "Bir Asırlık Osmanlı Para Tarihi, 1640-1740", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Basılmamış Doçentlik Tezi, İstanbul 1965, s. 36). Kuzey Afrika'daki darphanelerden bir diğeri olan Kahire Darphanesi için ise tersi bir durum söz konusudur. İstanbul'daki Darphane-i Âmire'den sonra imparatorluğun en önemli ikinci darphanesi olan bu darphane hakkında çok zengin bir arşiv malzemesi vardır. Bu durum Kahire Darphanesi'nin müstakil bir çalışmayla ele alınmasını zorunlu kılmaktadır.

³ Taşra darphanelerinin faaliyet dönemleri belirlenirken darphanenin kuruluş sürecinin başlamasından tasfiyesinin tamamlanmasına kadar geçen süreç esas alınacaktır. Kimi zaman bazı darphaneler para basmaya bir süre sonra başlayabilmekte, bazen de maden bulamadığı için bir süre para basamamaktadır. Ancak bu durum darphanenin kurumsal olarak var olduğu, idarî ve teknik personelinin görevde bulunduğu gerçeğini değiştirmemektedir.

Oysa numismatik veriler bu tarihten iki yıl öncesinde bu darphanelerde para basıldığına işaret etmektedir. Ancak bunun sebebi sikkelerin üzerinde basıldıkları tarihin değil de devrin padişahı II. Mustafa'nın cülus tarihinin yazılı olmasıdır.⁴

II. Viyana Kuşatması sonrasında başlayıp 1699 yılına kadar devam eden savaşın en şiddetli günlerine tekâbül eden bu dönemde cephede de para basılmış, darp yeri de Ordu-yı Hümâyün olarak kaydedilmiştir. Belgelere bakılırsa Ordu-yı Hümâyün Darphanesi II. Mustafa'nın üçüncü Avusturya seferi sırasında faaliyete başlamıştı. II. Mustafa söz konusu sefer için 1697 yılı Nisan ayında yola çıkmıştır. Darphanenin faaliyetlerine dair elimizdeki ilk kayıtlar ise 1697 Mayıs ayının son günlerine aittir. Zenta felaketinin Eylül ayında gerçekleşmesi, alınan mağlubiyet neticesinde ordugâhta büyük bir kargaşa çıkmış olması, bu tarihten sonra darphanenin faaliyetlerini sürdürdüğünü düşünmeyi güçleştirmektedir. Ancak muhasebe kayıtları Ordu-yı Hümâyün Darphanesi'nin faaliyetlerini en azından 1698 yılı sonlarına kadar sürdürdüğünü göstermektedir. Bu durum darp faaliyetinin ordugâhta değil, belki cephe gerisinde sürdürülmüş olabileceği ihtimalini akla getirmektedir.⁵

⁴ 20 Nisan 1697 (28 Ramazan 1108), D.BŞM.DRB (Bab-ı Defteri Baş Muhasebe Darphane-i Âmire Kalemi), 3/224; 24 Ekim 1698 (18 Rebiülâhîr 1110), 4/68; 22 Ağustos 1699 (25 Safer 1111), 5/25; 24 Mayıs 1700 (5 Zilhicce 1111), 5/34; 30 Mart 1700 (9 Şevval 1108), İE.DRB (İbnülemin-Darphane), 2/191; D.DRB.d (Darphane-i Âmire Defterleri), nr. 164; 4 Kasım 1699 (11 Cemaziyelevvel 1111), MAD.d (Maliyeden Müdevver Defterler), nr. 9885, s. 175; nr. 4740, s. 2-9; Sultan II. Mustafa 6 Şubat 1695 (21 Cemâziyelâhîr 1106) tarihinde tahta çıkmış, 22 Ağustos 1703'e (9 Rebiülâhîr 1115) kadar tahtta kalmıştır (Abdülkadir Özcan, "II. Mustafa" *DİA*, İstanbul 2006, XXXI, 275-280; İsmail Galib, *Takvim-i Meskûkât-ı Osmâniyye*, İstanbul 1307, s. 244-250; Nuri Pere, *Osmanlılarda Madeni Paralar*, İstanbul 1968, s. 186-187; İbrahim ve Cevriye Artuk, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslâmî Sikkeler Kataloğu*, İstanbul 1974, II, 606-612; Jem Sultan (William Holberton), *Coins of the Ottoman Empire and the Turkish Republic, A Detailed Catalogue of the Jem Sultan Collection*, California 1977, I, 210-211). Halil Sahillioğlu Edirne, İzmir ve Erzurum darphanelerinin iki yıllık bir süre açık kaldıktan sonra, ciddi bir faaliyet göstermeden kapandığını belirtir. Eserinin ilerleyen sayfalarında ise İzmir Darphanesi'nin faaliyetlerine 1698 yılının son çeyreğinde başlayabildiğini belirtir [agt (adı geçen tez), s. 99-101]. Ancak elimizdeki kayıtlar bundan en az bir yıl önce İzmir Darphanesi'nin para basmaya başladığını açıkça ispatlar [21 Şubat 1698 (10 Şaban 1109), D.DRB.d, nr. 164].

⁵ 10 Haziran 1697 (20 Zilkade 1108), AE.SMST.II (Ali Emiri-Sultan II. Mustafa), 21/2087; 1 Haziran 1697 (11 Zilkade 1108), 2/185; 1 Haziran 1697 (11 Zilkade 1108),

Taşra darphanelerinin faaliyet gösterdiği ikinci önemli devre ise 1723 yılı ile 1736 yılları arasında Osmanlı-İran Savaşlarının yaşandığı dönemdir. Bu dönemde Tebriz, Revan, Tiflis, Gümüşhane, Bağdat, Kars ve Gence'de darphaneler faaldır. Bu darphanelerde basılan paralar 1115 (1703-1704) ve 1143 (1730-1731) tarihlidir. Ancak bunlar halef-selef padişahların tahta çıkış tarihini gösterir.⁶ Arşiv belgeleri ve literatürün verdiği bilgiler burada da imdadımıza yetişip tarihlerin doğru şekilde tespit edilebilmesini sağlar. Buna göre Safevî Devleti'nin iç karışıklıklara sürüklenmesiyle başlayan kargaşa üzerine Osmanlılar bölgeye müdahale etmişler, 1723 yılı Haziran ayında Gürcistan üzerinden ilk cephenin açılmasından itibaren Kafkasya'da pek çok şehre 1735 yılı sonlarına kadar hâkim olmuşlardır.

Tiflis, 10 Haziran 1723-11 Eylül 1735 tarihleri arasında Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır.⁷ Tiflis Darphanesi'yle ilgili kayıtlar ise 19 Temmuz 1723-31 Ağustos 1734 arasına aittir.⁸ Revan ise 3 Ekim 1724-3 Ekim

İE.ML (İbnülemin-Maliye), 60/5611; *D.DRB.d* (Darbhâne-i Âmire Defterleri), nr. 164; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1995, III/I, 563; Mehmet Topal, "II. Mustafa'nın Avusturya Seferlerinde Ruscuk Şehri ve Limanı'nın Önemi", *Türklük Araştırmaları Dergisi, Mücteba İlgürel'e Armağan II*, İstanbul 2008, sayı XX, s. 223-250; Özcan, *agm*, XXXI, 275-280]. Cephede para darbının daha eski örnekleri olduğunu da biliyoruz (Necdet Kabaklarlı, "Kıbrıs Seferinde Darbedilen Bir Osmanlı Parası: Ordu-yu Hümayun" *Anadolu Numismatik Bülteni*, sayı: 6, s. 20-21); İsmail Galib, *Takvim-i Meskûkât-ı Osmâniyye*, İstanbul 1307, s. 244-250; Nuri Pere, *Osmanlılarda Madeni Paralar*, İstanbul 1968, s. 186-187.

⁶ 19 Temmuz 1723 (15 Şevval 1135), *D.DRB.THR* (Darphane-i Âmire Evrakı - Tahriyat), 1/10; 1 Kasım 1725 (24 Safer 1138), *İE.DRB*, 2/203; *D.DRB.d*, nr. 164; İsmail Galib, *age* (adı geçen eser), s. 258-271; 284-298; Pere, *age*, s. 192-195, 200-203; İbrahim ve Cevriye Artuk, *age*, II, 613-644; Jem Sultan, *age*, I, 220-223, 235-238; Münir Aktepe, "Ahmed III" *DİA*, İstanbul 1989, II, 34-38; Abdülkadir Özcan, "Mahmud I", *DİA*, Ankara 2003, XXVII, 348-352.

⁷ İlker Külbilge, "18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1703-1747)", Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, dan. İsmail Aka, İzmir 2010, s. 71, 201-207. Bu dönemde Osmanlıların İran siyaseti hakkında ayrıca bkz. Ali Djafar Pour, "Nâdir Şâh Devrinde Osmanlı-İran Münâsebetleri", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1977. Darphanenin faaliyetlerine dair çok kısıtlı bilgiler içermesine rağmen Tiflis'te Osmanlı idaresi hakkında etraflı bir değerlendirme için bkz. Ali Sinan Bilgili, "Osmanlı ve Safevi Hâkimiyetlerinde Tiflis (XVIII. Yüzyıl)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 21, İstanbul 2009, 23-62.

⁸ 19 Temmuz 1723 (15 Şevval 1135), *D.DRB.THR*, 1/10; 31 Ağustos 1734 (1 Rebiülahir 1147), *D.DRB.d*, nr. 164.

1735 tarihleri arasında Osmanlı hâkimiyeti altına alınmıştır.⁹ Revan Darphanesi'yle ilgili tespit edebildiğimiz belgeler ise 2 Ocak 1725–30 Ocak 1733 tarihleri arasına aittir.¹⁰ Tarihlerin büyük oranda uyumlu olması bu bölgelerin Osmanlılar elinde kaldığı sürece darphanelerin sürekli para basmasa da varlığını sürdürdüğünü göstermektedir.

Bölgenin en önemli şehirlerinden biri olan Tebriz ise Osmanlılarla Safeviler arasında birkaç defa el değiştirmiştir. İlk defa 2 Ağustos 1725 tarihinde fethinden sonra 12 Ağustos 1730'da yitirilmiş; 4 Aralık 1731'de tekrar Osmanlıların eline geçmiş, ancak 8 Ocak 1732 tarihinde yine kaybedilmiştir. 7 Ağustos 1733'de son defa fethedilen Tebriz, sadece birkaç ay sonra Kasım 1733'te kesin olarak elden çıkmıştır.¹¹ Tebriz Darphanesi'yle ilgili elimizdeki arşiv belgeleri ise 1 Kasım 1725–1 Temmuz 1730 tarihleri arasına aittir.¹² Şehrin birkaç defa el değiştirmiş olması darphanenin de faaliyetlerini istikrarlı bir şekilde sürdürmesine engel olmuş olmalıdır. Ancak muhtemelen şehir Osmanlılar elinde bulunduğu dönemlerde darphane çalışmaya devam etmiştir.

Gence Darphanesi'yle ilgili durum ise oldukça belirsizdir. Şehir 4 Eylül 1725-9 Temmuz 1735 tarihleri arasında Osmanlıların hâkimiyetinde kalmıştır.¹³ Ancak elimizde burayla ilgili neredeyse hiç arşiv kaydı olmaması faaliyet dönemine dair kesin bilgi vermeyi zorlaştırmaktadır.¹⁴ Aynı dö-

⁹ Külbilge, *agt*, s. 98-99, 201-207; Revan'da Osmanlı idaresi hakkında etraflı değerlendirmeler için bkz. Raif İvecan, "Osmanlı Hâkimiyetinde Revan (1724-1746)", Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, dan. Mücteba İlgürel, İstanbul 2007; Selçuk Ilgaz, "Osmanlı Hâkimiyetinde Revan (Çukur Sa'ad) (XVI-XVIII. Yüzyıllar Arasında Sosyo-Ekonomik Tarih)", Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, dan. Ali Sinan Bilgili, Erzurum 2010.

¹⁰ 2 Ocak 1725 (16 Rebiülahir 1137), *D.DRB.d*, nr. 164; 30 Ocak 1733 (14 Şaban 1145), nr. 164.

¹¹ Külbilge, *agt*, s. 100-107, 152-153, 165-167, 185-192. Darphanenin faaliyetlerine dair çok kısıtlı bilgiler içermesine rağmen Tebriz'de Osmanlı idaresi hakkında etraflı bir değerlendirme için bkz. Fariba Zarinebaf-Shahr, "Tabriz Under Ottoman Rule (1725-1730)", The University of Chicago, Unpublished Ph.D Thesis, 1991.

¹² 1 Kasım 1725 (24 Safer 1138), *İE.DRB*, 2/203; 1 Temmuz 1730 (15 Zilhicce 1142), *D.DRB.d*, nr. 164.

¹³ Külbilge, *agt*, s. 107-109, 201 – 207.

¹⁴ 7 Ağustos 1723 (25 Safer 1146), *C.DRB* (Cevdet Darphane), 30/1478.

nemde Kars'ta açılan darphanede de, Gence'de basılan türde gümüş paralar basılmıştır. Ancak burası hakkında da elimizde neredeyse hiç bilgi yoktur.¹⁵

İran savaşları sırasında faaliyet gösteren bir diğer darphane ise Bağdat Darphanesi'dir. Nadir Şah tarafından kuşatılan Bağdat'ta da sikke basılmıştır. Ancak bu darphaneyle ilgili kayıtlar çok sınırlı olduğu için faaliyet dönemini tam olarak tespit etmek mümkün olmamaktadır. Bu darphanede III. Mustafa adına da para basılmış olması aralıklarla da olsa uzun süre faaliyet gösterdiğini düşündürmektedir.¹⁶

Bu dönemde faaliyet göstermiş bir diğer darphane ise Gümüşhane Darphanesi'dir. Madenlerden elde edilen altın ve gümüşün daha iyi değerlendirilebilmesi için açılmış olan bu darphanenin önce Keban'da faaliyet göstermesi düşünülmüş, ardından bundan vazgeçilerek Gümüşhane'de açılmasına karar verilmiştir. Keban'da darphane açma düşüncesine dair elimizdeki ilk kayıt 20 Ağustos 1734 tarihlidir. Gümüşhane'de faaliyet göstermesine dair kayıtlar ise 17 Eylül 1734 tarihinde başlayıp, 18 Şubat 1736 tarihinde sona erer. Ayrıca burada para basımının 10 Ocak 1735'te başlayıp, 16 Aralık 1735'e kadar sürdüğünü kesin olarak tespit edebiliyoruz.¹⁷

Bu darphanelerin dışında bir de bakır para basılan *mangır* darphaneleri vardır. Bunlardan ilki olan Halep Darphanesi'ne ait kayıtlar 28 Mart 1757-18 Mart 1758 tarihlerine tekabül etmektedir. Fakat sikke darbının tam olarak ne zaman yapıldığı sarih değildir. Burada arşiv belgelerinin eksik bıraktığı boşluğu nümismatik veriler tamamlamaktadır. Buna göre Halep'te para darbi III. Mustafa'nın 30 Ekim 1757 tarihinde tahta çıkmasından sonra başlamıştır.¹⁸ 1760 yılına ait bir belgede bu darphane için "ismi mevcud,

¹⁵ Pere, *age*, s. 192-195, 200-203, 214-217; İsmail Galip, *age*, s. 284-298.

¹⁶ 25 Mayıs 1734 (21 Zilhicce 1146), *D.DRB.d*, nr. 164; İsmail Galip, *age*, s. 284-298; Jem Sultan, *age*, I, 260-266; Sinan Marufoğlu, "Osmanlı Taşra Eyaletlerinde Para ve Finansman Sorunları: Musul, Bağdat ve Basra Eyaletleri Örneği" *Doğu Batı*, Ankara 2010, sayı: 53, s. 194 – 214.

¹⁷ 9 Aralık 1735 (23 Receb 1148), *D.BŞM.d*, nr. 1869; 20 Ağustos 1734 (20 Rebiülevvel 1147), *D.DRB.d*, nr. 164; 17 Eylül 1734 (18 Rebiülahir 1147), nr. 164; 4 Ekim 1735 (16 Cemaziyelevvel 1148), nr. 164; 18 Şubat 1736 (5 Şevval 1148), nr. 164.

¹⁸ *A.DVN.MHM.d* (Bâb-ı Âsafî Divan-ı Hümayun Mühimme Kalemî Defterleri) nr. 159, s. 234; 28 Mart 1757 (7 Receb 1170), *D.DRB.d*, nr. 164; 18 Mart 1758 (8 Receb 1171), nr. 164; İsmail Galip, *age*, s. 312-327; Pere, *age*, s. 214-217; Jem Sultan, *age*, I, 260-266; Kemal Beydilli, "Mustafa III", *DİA*, İstanbul 2006, XXXI, 280-283.

cismi nâ-mevcut" denilmesi, darphanenin çok kısa bir süre para bastığını göstermektedir.¹⁹

Bu dönemde Van, Bitlis ve Hizan'da da bakır para basılmıştır. Ancak bunlarla ilgili elimizde nümismatik veriler dışında başka bir delil bulunmamaktadır. Sikkeler incelendiğinde, Van'da III. Ahmed döneminde, Bitlis ve Hizan'da ise I. Mahmud döneminde *mangır* basıldığı anlaşılmaktadır.²⁰

2-) Taşra Darphanelerinin Açılmasında ve Yerinin Seçilmesinde Etkili Olan Unsurlar

Taşra darphanelerinin açılmasında ve yerinin seçilmesinde etkili olan faktörleri incelediğimizde dönemin siyasi, askerî, iktisadî gelişmeleri; malî ve ticarî ihtiyaçlarıyla ilişkili bir dizi faktör karşımıza çıkar. Darphaneler açılırken bunların bazen biri, genellikle de birden fazlası etkili olabiliyordu. Söz konusu faktörler arasında piyasanın nakit ihtiyacının daha etkin bir şekilde karşılanması, ticarî muamelelerin kolaylaştırılması, para sisteminde yapılan reformların desteklenmesi, yeni fethedilen bölgelerde Osmanlı hükümrانlığının görünür kılınması, cephedeki ordunun para ihtiyacını temininin kolaylaştırılması ve nakliye zorluklarının azaltılması gibi hususlar göze çarpar.

Darphanelerin faaliyetlerini sürdürebilmesi, kıymetli maden ihtiyacının en kolay ve en düşük maliyetle karşılanabilmesine bağlıydı. Bu nedenle devlet ricâli darphanenin altın ve gümüş temininin kolay olduğu bölgelerde açılmasını tercih ediyordu. Böylelikle değerli madenlerin uzak yerlerdeki darphanelere naklinin doğurduğu masraf ve riskler en aza indirilmiş; ayrıca madenlerin ihtiyaç duyduğu sermaye İstanbul'dan temin edilmek yerine hâsılatın madende paraya dönüştürülmesiyle karşılanmış olacaktı. Bu durum maden işletmelerini ve yakınlarındaki bölgeleri darphane açılması için cazip yerler haline getiriyordu. Ancak bu noktada hemen belirtmeliyiz ki darphanelerin para basarken tek kaynağı maden ocakları değildi. Başta merkezdeki Darphane-i Âmire olmak üzere Osmanlı darphanelerinin altın ve gümüş temin ettiği asıl kaynak piyasaydı. Piyasada tedavül eden eski

¹⁹ 13 Temmuz 1760 (29 Zilkade 1173), C.ML, 70/3206.

²⁰ Pere, *age*, s. 192-195, 200-203, 214-217; Jem Sultan, *age*, I, 260-266; İsmail Galip, *age*, 284-298; İbrahim ve Cevriye Artuk, *age*, II, 632-644.

sikkeler ve yabancı paraların toplanmasıyla darphaneler maden ihtiyacını karşılıyordu. Bu nedenle darphane açılacak bölge seçilirken ticarî açıdan canlı olması ve tedavül hacminin yüksekliği belirleyici oluyordu.²¹

Bu hususları daha somut hale getirebilmek için örnekler üzerinden gitmek faydalı olacaktır. Öncelikle 1697 yılı başlarında faaliyete başlamış olan Edirne, İzmir ve Erzurum darphanelerine değinelim. XVII. yüzyılın sonlarında piyasanın ve hazinenin nakit ihtiyacını daha etkin bir şekilde karşılamak için para sisteminde ve Darphane-i Âmire’de reform yapılmış; yeni sistemin takviyesi için İstanbul Darphanesi’nin faaliyetlerine destek olacak taşra darphaneleri açılmıştır. Bu ihtiyacın en az masrafla, en etkili bir şekilde giderilebilmesi için yukarda sayılan faktörler dikkate alınarak, Edirne, İzmir ve Erzurum seçilmiştir. İzmir ve Edirne’nin seçilmesinde bu şehirlerin idarî, siyasî ve ticarî açıdan önemli merkezler olmaları büyük rol oynamıştır. Böylelikle ticaret merkezlerine nakit para arzı daha pratik bir şekilde sağlandığı gibi; açılan darphanelerin kıymetli maden ihtiyacını daha kolay karşılaması imkânı da oluşturulmuştur. Öte yandan bu bölgelerde dolaşımda olan nâkıs vezinli paraların tedavülden kaldırılması da sağlanmıştır.²² Ancak bu noktada belirtilmesi gereken önemli bir husus, Edirne Darphanesi’nin para basımı sırasında devlet hazinesinden verilen eski ve yabancı paraları da kullanmış olduğudur.²³

Erzurum’un seçilmesinde ise ticarî ve idarî öneminin yanında, temel etken Gümüşhane madenine yakın olmasıdır.²⁴ Darphanenin açılması sürecinde devlet adamlarının yaşadıkları tereddütler ve yaptıkları değerlendirmeler

²¹ Ömerül Faruk Bölükbaşı, *XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Darbhâne-i Âmire*, İstanbul 2013, s. 69-107.

²² 26 Ekim 1698 (20 Rebiülahir 1110), D.BŞM.DRB, 4/69; 17 Eylül 1697 (1 Rebiülevvel 1109), *MAD.d.*, nr. 4740; nr. 3462, s. 364-365; 24 Ocak 1697 (1 Receb 1108), *D.DRB.d.*, nr. 164; 29 Haziran 1697 (9 Zilhicce 1108), nr. 164; 21 Şubat 1698 (10 Şaban 1109), nr. 164; 21 Nisan 1699 (20 Şevval 1110), nr. 164; 15 Temmuz 1699 (17 Muharrem 1111), nr. 164; 7 Kasım 1699 (14 Cemaziyelevvel 1111), nr. 164. Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât, Tahlil ve Metin*, haz. Abdülkadir Özcan, Ankara 1995, s. 608-609; Sahillioğlu, *agt.*, s. 100-101. Bu dönemde Edirne’nin siyasî ve idarî açıdan taşıdığı önem için bkz. Tayyip Gökbilgin, “Edirne” *DİA*, İstanbul 1994, X, 425-431.

²³ 16 Ekim 1697 (30 Rebiülevvel 1109), *MAD.d.*, nr. 4740, s. 2-9.

²⁴ XVIII. yüzyılın ilk yarısına ait arşiv vesikalarında Gümüşhane madeninden bahsedilirken Gümüşhane madenine ek olarak Keban, Ergani, Espiye başta olmak üzere büyük küçüklü çok sayıda maden kastedilir (Bölükbaşı, *age*, s. 76-87).

meler konu açısından oldukça aydınlatıcıdır. Döneme ait yazışmalardan darphanenin Gümüşhane’de mi yoksa Erzurum’da mı açılmasının daha uygun olacağı hususu üzerinde uzun süre müzakere edildiği anlaşıyor. Önce Gümüşhane’de açılması için emir verilmiş, ancak daha sonra yapılan istişareler sonucunda Erzurum gibi hem büyük, hem de Gümüşhane’ye yakın bir şehirde açılmasının daha isabetli olacağı kararına varılmıştır. Darphane emininin Gümüşhane’de bir görevli bulundurması, bu kişinin madenden çıkarılan altın ve gümüşün %20’sini vergi olarak, kalan kısmını da bedelini ödeyip satın alarak Erzurum’daki darphaneye göndermesi kararlaştırıldı.²⁵ Fakat iki yılsonra alınan kararın isabetsiz olduğu ortaya çıkmış ve darphanenin Gümüşhane’ye nakli gündeme gelmiştir.²⁶ Nakil gerçekleştirilmişse de burada darphanenin para basmadığı ve bir süre sonra kapatıldığı anlaşıyor.²⁷

Gümüşhane Darphanesi 1734 yılında açılırken de benzeri değerlendirmeler yapılmıştır. Gümüşhane maden bölgesinden elde edilen hâsılatın İstanbul’a getirilmesi yerine bölgede paraya çevrilmesinin daha masrafsız olabileceği düşünülmüştü. Bu nedenle madenlerin bulunduğu bölgede bir darphane açılması uygun görülmüş, yer olarak da Keban madeni civarı belirlenmişti. Birtakım hazırlıklar yapılmış olmasına rağmen bir süre sonra vazgeçilerek darphanenin Gümüşhane’de açılmasının daha uygun olacağına karar verilmişti. Bunun sebebi yine nakliye sorunuyla ilgilidir. Anadolu’nun güneyinde yüksek dağların çevrelediği Keban yerine, denize daha yakın ve ulaşımın çok daha kolay olduğu Gümüşhane tercih edilmiştir.²⁸

Verilen örneklerden anlaşılabacağı üzere darphanenin yeri belirlenirken birden çok faktör üzerinde duruluyordu. Nitekim Erzurum/Gümüşhane Darphanesi’nin açılacağı yer tespit edilirken nakliye zorluklarının en aza indirilmesi, darphanenin hammadde ihtiyacının mümkün olduğunca kolay

²⁵ 24 Mayıs 1700 (5 Zilhicce 1111), D.BŞM.DRB, 5/33; Sahillioğlu, *agt*, s. 100; 24 Ocak 1697 (1 Receb 1108), *D.DRB.d*, nr. 164.

²⁶ 11 Mayıs 1699 (11 Zilkade 1110), *D.DRB.d*, nr. 164.

²⁷ 17 Ağustos 1699 (20 Safer 1111), *MAD.d*, nr. 9885, s. 93 – 94. Nitekim elimizde bu tarihte Gümüşhane’de basılmış sikke yoktur. Bu konuda İsmail Galip, Nuri Pere, Jem Sultan, İbrahim ve Cevriye Artuk tarafından hazırlanmış kataloglara bakılabilir.

²⁸ 24 Şubat 1735 (1 Şevval 1147), *D.DRB.d*, nr. 164; 17 Eylül 1734 (18 Rebiülahir 1147), nr. 164.

karşılınması, maden işletmelerinin sermaye ihtiyacının darphanede basılacak parayla daha hızlı bir şekilde giderilmesi, İstanbul ve maden işletmeleri arasında altın, gümüş ve nakit para transferinin doğurduğu masrafların ve güvenlik risklerinin ortadan kaldırılması gibi pek çok faktör etkili olmuştur.

Darphanelerin açılmasında etkili olan faktörlerden bir diğeri de piyasanın ihtiyacı olan nakit paranın ve *ufaklık* denilen bozuk paranın temini hususudur. 1757 yılında tesis edilen Halep Darphanesi piyasanın bozuk para ihtiyacını karşılamak üzere kurulmuştu. Önemli bir ticaret merkezi olan Halep'te yaşanan sıkıntıya ilişkin raporlara bakılırsa, ahali bozuk para kıtlığı nedeniyle alışverişlerde teneke ve demir parçalarını kullanıyordu. Bunların kıymeti konusunda piyasadaki belirsizlik esnaf ve halk arasında kargaşaya ve alışverişlerin aksamasına yol açıyordu. Bu nedenlerden ötürü piyasanın ihtiyacının giderilmesi amacıyla burada bir darphane tesis edildi.²⁹

Cephede ortaya çıkacak nakit para ihtiyacının daha kolay karşılanabilmesi için de darphane tesis edilmiştir. Nitekim Ordu-yı Hümayun Darphanesi'nin tesisinde bu gerekçe önemli rol oynamıştır.³⁰ İran Savaşları sırasında Tebriz, Tiflis, Revan ve Gence gibi yerlerde darphane açılmasında da bu faktör etkilidir.³¹ Ancak bu darphanelerin açılmasında rol oynayan asıl husus yeni fethedilen bölgelerde Osmanlı hâkimiyetinin görünür kılınmasıdır. Devrin siyasî kültürü düşünüldüğünde yeni fethedilen topraklarda sikke darp etmek büyük önem taşıyordu. Bu darphaneler açılarak bölgede tedavül eden Safevî sikkeleri Osmanlı sikkelerine çevrilmiştir.³²

²⁹ 28 Mart 1757 (7 Receb 1170), *D.DRB.d*, nr. 164.

³⁰ 24 Mayıs 1698 (14 Zilkade 1109), *D.DRB.d*, nr. 164. İsmail Galib bu darphanenin tesisini seferde bizzat padişahın bulunuyor olmasına bağlar. Ancak II. Mustafa'nın daha önceki iki sefere de iştirak etmiş olduğunu unutmamak gerekir. Ayrıca seferde para basılması daha önce bizzat padişahların kumanda ettiği çok sayıda sefer olmasına rağmen istisnai bir durumdur (İsmail Galib, *age*, mukaddime kısmı).

³¹ 30 Ocak 1733 (14 Şaban 1145), *D.DRB.d*, nr. 164; 25 Mayıs 1734 (21 Zilhicce 1146), nr. 164.

³² 2 Şubat 1728 (20 Cemaziyelahir 1140), *C.DRB*, 45/2203; 1 Kasım 1725 (24 Safer 1138), *D.DRB.d*, nr. 164; 1 Temmuz 1730 (15 Zilhicce 1142), nr. 164; Sahillioğlu, *agt*, s. 104; Brian D. Johnson, "The Ottoman Currency System (1687-1754)", Unpublished Ph.D Thesis, University of Washington, 1999, s. 175-176.

3-) Taşra Darphanelerinin Kuruluş Süreci

Herhangi bir yerde taşra darphanesi açılması sürecini, yaşanan bir sorun veya ortaya çıkan bir ihtiyaç başlatıyordu. Sorunun veya ihtiyacın gündeme gelmesi veya bir devlet adamı tarafından dile getirilmesi ilk adımı oluşturunuyordu. Örnekler üzerinden gidilirse, Tiflis, Revan ve Tebriz darphanelerinin faaliyete geçirilmesinde bölgede görev yapan devlet adamlarının önerilerinin önemli bir rolü olmuştur.³³ Halep Darphanesi'nin açılmasında da benzeri bir durum söz konusudur. Bölgede *ufaklık* para ihtiyacının doğurduğu problemleri, vali olarak bulunduğu dönemde bizzat müşahade etmiş olan Koca Râgıb Paşa, meseleyi sadrazam olduğunda İstanbul'da dile getirmiş ve böylece darphanenin açılması kararının alınmasını sağlamıştır.

Darphane açılması gündeme geldiğinde konunun teknik ayrıntılarına dair maliyecilerin, İstanbul'daki Darphane-i Âmire idarecilerinin ve diğer uzmanların görüşlerine başvurulurdu.³⁴ Açılış kararı kesinleştikten sonraki adım işleri koordine edecek bir yetkilinin atanmasıydı. Bu kişi genellikle darphane emini olurdu. Göreve atandıktan sonra emine acilen yapılması gereken işleri, basılacak sikkelerin standartlarını, faaliyetleri sırasında uyuması gereken temel esasları bildiren bir ferman verilirdi. Bu fermanın yanında sikke kalıpları, maden temin edilebilmesi için gerekli sermaye akçesi, hemen temini elzem olan alet ve edevatın bir kısmı da bulunabilirdi.³⁵ Ayrıca darphane eminine ve beraberindeki diğer görevlilere harcırah, bahşişler ve çeşitli tâyinatlara verilebiliyordu.³⁶

Darphanelerin kuruluş sürecinde mahallî idarecilerin ve bölgede bulunan diğer devlet adamlarının desteği de büyük önem taşıyordu. Özellikle olağanüstü şartların var olduğu bölgelerde bu destek daha büyük önem kazanıyordu. Nitekim Tebriz, Tiflis, Revan gibi harbin devam ettiği bölge-

³³ 15 Temmuz 1735 (11 Şevval 1135), *D.DRB.d.*, nr. 164; 10 Şubat 1725 (26 Cemaziyelvel 1137), nr. 164; 1 Kasım 1728 (24 Safer 1138), nr. 164; 30 Ocak 1733 (14 Şaban 1145), nr. 164; Çelebizâde Âsım Efendi, *Târih*, İstanbul 1282, s. 306-307.

³⁴ 28 Mart 1757 (7 Receb 1170), *D.DRB.d.*, nr. 164.

³⁵ 10 Haziran 1697 (20 Zilkade 1108), *AE.SMST.II*, 21/2087; 1 Haziran (11 Zilkade 1108), *İE.DRB*, 2/185; 13 Ocak 1697 (19 Cemaziyelahir 1108), *D.DRB.d.*, nr. 164; 24 Ocak 1697 (1 Receb 1108), nr. 164; 17 Şubat 1697 (25 Receb 1108), nr. 164; 24 Mayıs 1698 (14 Zilkade 1109), nr. 164; 1 Haziran 1757 (13 Ramazan 1170), nr. 164.

³⁶ 30 Ekim 1698 (24 Rebiülahir 1110), *D.BŞM.DRB*, 4/70; 4 Nisan 1757 (14 Receb 1170), *D.DRB.d.*, nr. 164.

lerde kurulan darphanelerin açılışında ve faaliyetlerini sürdürebilmesinde bölgedeki diğer devlet adamlarının ve idarecilerin desteği önemli rol oynamıştır.³⁷

Darphane eminliğini üstlenen kişinin çözmesi gereken ilk sorun uygun bir mekân bulunmasıydı. Para basılacak yerin rahat çalışılabilecek ve güvenli bir mekân olması önemliydi. Mesela İzmir Darphanesi Nazırı Mustafa Efendi, Yakup Bey Vakfı'nın akarı olan Tosyalı Han'ın uygun ve güvenli bir bölümünü yıllık 150 kuruşa kiralamıştı. Kiralanan handa bazı tamiratlar yapılmış ve içine gerekli alet edevat yerleştirilmişti.³⁸ Erzurum Darphanesi'nin açılışı sırasında ise biraz daha farklı bir süreç yaşanmış, önce bir arsa bulunarak buraya yeni bir bina yaptırılması düşünülmüş;³⁹ ancak daha sonra bundan vazgeçilerek bir bina kiralamanın daha uygun olacağı kararına varılmıştır. Yapılan araştırma sonucunda bulunan bina yıllık 120 kuruşa kiralanmış ve bir takım düzenlemeler yapıldıktan sonra darphane burada faaliyete başlamıştı.⁴⁰ Edirne Darphanesi de Eski Saray civarında günlük bir *zolota* bedelle kiralanan bir binada faaliyete geçmişti.⁴¹ Gümüşhane Darphanesi 1734 yılında açılırken de yıllık 160 kuruşa bir han kiralanmıştı. Hanın on biri alt katta, yirmi beşi üst katta olmak üzere toplam otuz altı adet odası, bir ahır ve bazı ilave bölümleri vardı.⁴²

Darphane kurulacak şehirde daha önceden bir darphane mevcutsa bunun binasından da istifade edilebiliyordu. Nitekim Tiflis'e darphane açılacağı zaman burada Safevî hâkimiyeti döneminde var olan darphanenin kullanılmasına karar verilmişti.⁴³ 1757 yılında Halep Darphanesi açılırken de benzeri bir uygulama yapılmış, uzun süredir kapalı olan eski darphane binası kullanılmıştı.⁴⁴

³⁷ 15 Temmuz 1723 (11 Şevval 1135), *D.DRB.d*, nr. 164; 10 Şubat 1725 (26 Cemaziyelevvel 1137), nr. 164; 1 Kasım 1728 (24 Safer 1138), nr. 164; 30 Ocak 1733 (14 Şaban 1145), nr. 164.

³⁸ 21 Şubat 1697 (29 Receb 1108), *D.DRB.d*, nr. 164; 16 Şubat 1699 (15 Şaban 1110), nr. 164.

³⁹ 30 Ocak 1697 (7 Receb 1108), *D.DRB.d*, nr. 164.

⁴⁰ 7 Haziran 1698 (28 Zilkade 1109), *D.DRB.d*, nr. 164.

⁴¹ 5 Nisan 1697 (13 Ramazan 1108), *D.DRB.d*, nr. 164.

⁴² 27 Ekim 1734 (29 Cemaziyelevvel 1147), *D.DRB.d*, nr. 164.

⁴³ 15 Temmuz 1723 (11 Şevval 1135), *D.DRB.d*, nr. 164.

⁴⁴ 28 Mart 1757 (7 Receb 1170), *D.DRB.d*, nr. 164.

Mekân probleminin çözümünden sonra halledilmesi gereken en temel sorun personeldi. Bu ihtiyaç genellikle İstanbul'dan gönderilen elemanlar vasıtasıyla karşılanırdı.⁴⁵ Görevlendirilecek personelin seçiminde ekseriyetle İstanbul'daki Darphane-i Âmire idarecilerinin görüşleri dikkate alınırdı. Mesela Tebriz Darphanesi'ne atanacak personel Darphane-i Âmire nazırının teklif ettiği kişiler arasından seçilmişti.⁴⁶ Görüşüne başvuru alanlar arasında taşra darphane nazırları da vardı. Mesela İzmir Darphanesi'ne sahib-i ayar atanırken darphane nazırı Yeğen Mustafa Efendi'nin isteği göz önünde bulundurularak David adlı gayrimüslim bir usta görevlendirilmişti.⁴⁷ Darphanelere yapılan tayinlerde, darphanede çalışan veya daha önce çalışmış kişiler ile maliye bürokrasisi mensuplarına öncelik verilirdi.⁴⁸ Mesela Edirne Darphanesi'ne sahib-i ayar atanırken Darphane-i Âmire'nin emektarlarından Simon adlı bir kişi tercih edilmişti.⁴⁹

Taşra darphanelerinin ihtiyaç duyduğu personel ekseriyetle İstanbul'dan gönderilmesine rağmen, bazen darphanenin açıldığı bölgede bulunan liyakat ve ehliyet sahibi kişilerin arasından da seçilirdi.⁵⁰ Mesela Halep Darphanesi'nin idaresi için görevlendirilen emin Halep muhassıydı.⁵¹ Personel temininde izlenen bir diğer yol ise darphanenin açılacağı bölgeye yakın yerlerdeki maden işletmelerinden personel transfer edilmesiydi. Nitekim Tebriz Darphanesi'nin ihtiyaç duyduğu ustalar, Gümüşhane madeninde çalışan personelden seçilmişti.⁵² Devlet idarecileri kimi zaman perso-

⁴⁵ 9 Temmuz 1699 (11 Muharrem 1111), *MAD.d*, nr. 9885; 21 Şubat 1697 (29 Receb 1108), *D.DRB.d*, nr. 164.

⁴⁶ 1 Kasım 1725 (24 Safer 1138), *İE.DRB*, 2/203.

⁴⁷ Sahib-i ayarın darphane idaresindeki yeri ve görevleri hakkında bkz. Bölükbaşı, *age*, s. 41-45.

⁴⁸ 5 Kasım 1696 (9 Receb 1108), *AE.SMST.II*, 14/1395.

⁴⁹ 21 Ağustos 1734 (21 Rebiülevvel 1147), *AE.SMHD.I* (Ali Emiri-Sultan I. Mahmud), nr. 23/1363; 28 Haziran 1697 (8 Zilhicce 1108), *D.DRB.d*, nr. 164; 25 Ağustos 1734 (25 Rebiülevvel 1147), nr. 164; 28 Ağustos 1734 (28 Rebiülevvel 1147), nr. 164; 29 Ağustos 1734 (29 Rebiülevvel 1147), nr. 164; 1 Eylül 1734 (2 Rebiülahir 1147), nr. 164; 18 Mart 1758 (8 Receb 1171), nr. 164.

⁵⁰ 9 Temmuz 1699 (11 Muharrem 1111), *MAD.d*, nr. 9885.

⁵¹ 12 Haziran 1699 (13 Zilkade 1110), *D.DRB.d*, nr. 164.

⁵² 1 Haziran 1757 (13 Ramazan 1170), *D.DRB.d*, nr. 164.

⁵³ 22 Haziran 1727 (3 Zilkade 1139), *MAD.d*, nr. 9918.

nel ihtiyacını karşılamak için alternatif çözümler de geliştirebiliyordu. Mesela Tiflis'e darphane açılacağı zaman burada Safevî hâkimiyeti döneminde var olan darphanenin teknik personelinden, başlarına Osmanlı idarecileri atanarak istifade edilmesine karar verilmişti.⁵³

Darphanenin kuruluş sürecini koordine eden yetkililerin bina ve personel sorunlarının yanında, gerekli teknik donanımların temini sorunuyla da uğraşması gerekiyordu. Alet edevatın temin edilmesi, darphane binası içine kurulması ve para basar hale getirilmesi ileri düzeyde teknik bilgi ve beceri gerektiriyordu. Klasik dönem darphanelerinde oldukça basit bir usulle para basılmasına rağmen bu dönemde mihaniki darp usulünün kullanılıyor olması bunun temel sebebiydi. Eski usulle para basılırken altın ve gümüş potalarda eritilir; ardından ayarı gerekli standarda getirilip kalıplara dökülerek çubuk haline sokulur; bunlar daha sonra yassılaştırılarak sikke kalınlığında ve sikke çapı uzunluğunda kareler halinde kesilirdi. Bunlara "kehle" denilirdi. Kehlelerin köşeleri kesilerek yuvarlak pul şekli verilir ve sikkezenlere teslim edilirdi. Sikkezenler bu pulları sikke kalıpları arasına koyup çekiçler ve böylece pulun iki yüzüne gerekli yazı ve şekiller basılmış olurdu. Bir kütük üzerine çakılı duran kalıp parçası örs şeklinde bir alet olup buna "kürsü" denilirdi. Elle tutulan ve alt ucunda sikkenin diğer yüzüne vurulacak yazı ve şekiller bulunan çubuk şeklindeki parçaya da "çelik" denirdi. Çeliğin üst tarafına çekiçle vurularak darp işlemi tamamlanırdı.⁵⁴ Bu para basım usulünün gerektirdiği teknoloji ve uzmanlık oldukça mütevazı ölçülerdeydi. Bu nedenle taşra darphanelerinin İstanbul'a bağımlılığı sınırlı düzeydeydi.

XVII. yüzyılın sonunda yapılan darphane reformuyla mihaniki darp usulünün Osmanlı darphanelerinde kullanılmaya başlanması bütün dengeleri değiştirdi. Daha sofistike bir usulle para basılmaya başlanması taşra darphanelerinin İstanbul'a bağımlılığını arttırdı.⁵⁵ Mihaniki darp usulünde darp işlemi, para basımı esnasında temel üç işlemi yapan, *çarh* (*laminoir*), *doğrama/kesme-zimba* (*decoupoire veya emporte-piece*) ve *rakkas* (*balançoire*) adlı

⁵³ 16 Mayıs 1723 (11 Şevval 1135), *D.DRB.d*, nr. 164.

⁵⁴ Sahillioğlu, *Darphane*, s. 504; Sahillioğlu, "The Introduction of Machinery in the Ottoman Mint" *Studies on Ottoman Economic and Social History*, İstanbul 1999, s. 84-85.

⁵⁵ 28 Mart 1757 (7 Receb 1170), *D.DRB.d*, nr. 164; 4 Nisan 1757 (14 Receb 1170), nr. 164.

aletlere dayanıyordu. Çarh külçeleri yassılaştırıyor, doğrama yassılaştırılan mâdeni levhaları pul şeklinde doğruyordu. Pul haline getirilmiş madenin üzerine vurulması gereken damga ve yazıların nakşedilmesi yani pulun sikkelenmesi ise rakkas kullanılarak yapılıyordu. Rakkas, ucuna sikkenin çelik kısmı monte edilen bir burgu ve burguyu kürsü üzerine indirip kaldırarak baskı işini gerçekleştiren yatay ve iki ucunda demir yuvarlak bulunan sağlam bir demir çubuktan oluşuyordu.⁵⁶ XVII. yüzyılın sonlarında yapılan reformdan Tashih-i Ayar'a (1844) kadar birbuçuk asrı aşan bir süre Darphane-i Âmire'de kullanılan bu sistem, bu dönemde kurulan taşra darphanelerinin neredeyse tamamında kullanıldı.⁵⁷ Bu durum taşrada darphane açılırken gerekli altyapının kurulmasını, alet edevatın yapımını ve kullanmasını zorlaştırmış, uzman ve donanımlı personel ihtiyacını daha da arttırmıştı. Bunun olağan sonucu taşra darphanelerinin İstanbul'daki Darphane-i Âmire'ye bağımlılığının artmış olmasıydı.

Bu bağımlılığın doğal sonucu olarak taşra darphanelerinin alet edevat ihtiyacı için ilk başvurdukları yer Darphane-i Âmire'ydi. Bu tür talepler geldiğinde, alet edevat eğer Darphane-i Âmire'nin stoklarında var ise oradan verilir,⁵⁸ yoksa îmal edilirdi. Darphane-i Âmire bu süreçte Tophane ve Tersane-i Âmire'nin teknik imkânlarından yararlanır, onlardan destek alırdı.⁵⁹ Özellikle para tezgâhlarının büyük aksamının yapımında buna gerek duyuluyordu.⁶⁰ Darphane-i Âmire teknik desteğin yanında alet edevat masraflarının finansmanını da üstlenebilirdi. Kimi zaman da söz konusu masraflar Hazine-i Âmire tarafından veya ilgili darphanenin para basım gelirinden karşılanıyordu.⁶¹

⁵⁶ Sahillioğlu, Darphane, s. 504; Sahillioğlu, The Ottoman Mint, s. 87-90; Sahillioğlu, "Bakır Para Üzerinde Bir Enflasyon Denemesi (1099-1103/ 1687-1691)" Türk Numismatik Derneği Bülteni, 1982, X, 5-40.

⁵⁷ 20 Nisan 1697 (28 Ramazan 1108), D.BŞM.DRB, 3/224; 20 Ocak 1697 (26 Cemaziyelahir 1108), D.DRB.d, nr. 164; 23 Haziran 1698 (14 Zilhicce 1109), nr. 164; 11 Mayıs 1699 (11 Zilkade 1110), nr. 164; 16 Haziran 1728 (8 Zilkade 1140), nr. 164; 4 Haziran 1730 (18 Zilkade 1142), nr. 164.

⁵⁸ 25 Ağustos 1734 (25 Rebiülevvel 1147), D.DRB.d, nr. 164.

⁵⁹ 24 Ekim 1698 (18 Rebiülahir 1110), D.BŞM.DRB, 4/68; 21 Aralık 1698 (17 Cemaziyelahir 1110), 4/87; 20 Aralık 1696 (25 Cemaziyellevvel 1108), D.DRB.d, nr. 164; 20 Mart 1697 (26 Şaban 1108), nr. 164.

⁶⁰ 20 Ocak 1697 (26 Cemaziyelahir 1108), D.DRB.d, nr. 164; Bölükbaşı, *age*, s. 107 – 110.

⁶¹ 6 Temmuz 1698 (27 Zilhicce 1109), D.BŞM.DRB, 4/63.

Alet edevat bazen İstanbul'dan vazifelendirilen çeşitli görevlilerce – dergâh-ı muallâ gediklileri,⁶² çavuşlar,⁶³ mübaşirler⁶⁴ vs.– taşra darphanesi-nin bulunduğu bölgeye sevk edilir; kimi zaman da taşra darphanesi emini-nin veya darphanenin bulunduğu bölgedeki mahallî idarecilerin adamları tarafından İstanbul'dan teslim alınır. Mesela Erzurum Darphanesi için yapılan alet edevat darphane nazırının adamlarınca İstanbul'dan teslim alınmıştı.⁶⁵ Tebriz Darphanesi için hazırlanan sikke kalıpları ise Tebriz Seraskeri Ali Paşa'nın kapı kethüdası Kiblelizade Mehmed Efendi tarafından Tebriz'e götürülmüştü.⁶⁶ Alet edevatın sevkî sırasında kara ve deniz yolu kullanılabilirdi. Mesela Tebriz Darphanesi için gerekli olan alet edevat İstanbul Gümrük Emni'nin temin ettiği gemiyle Trabzon'a gönderilmiş; oradan yük hayvanlarıyla Erzurum'a ve ardından Tebriz'e ulaştırılmıştı.⁶⁷

Alet edevatın nakli sırasında ciddi problemler de yaşanabiliyordu. Halep Darphanesi için gönderilen alet edevatın başına gelenler buna iyi bir örnektir. Donanmadan tahsis edilen bir kalyona yüklenecek İstanbul'dan yola çıkarılan alet edevatın İskenderun iskelesine ulaştırılması, oradan da karayoluyla Halep'e sevk edilmesi planlanmıştı. Ancak havaların kötü gitmesi, başka bir dizi problemle birleşince nakliye işi planlandığı gibi gitmemişti. Gemi Rodos'ta karaya oturmuş; bunun üzerine İstanbul'dan başka bir gemi gönderilmesi gerekmiş; alet edevat güçlükle ve gecikmeli olarak İskenderun'a ulaştırılabilmişti.⁶⁸

Elimizde taşra darphanelerinin alet edevat ihtiyacının İstanbul Darphanesi dışından bir yerden karşılanmasıyla ilgili tek örnek Ordu-yı Hümayun Darphanesi'nin ihtiyacı olan aletlerin Edirne Darphanesi stoklarından karşılanmasıdır. Edirne'den verilen aletler Niğbolu'ya kadar dört

⁶² 16 Haziran 1728 (8 Zilkade 1140), *D.DRB.d.*, nr. 164; 12 Temmuz 1757 (24 Şevval 1170), *D.DRB.d.*, nr. 164.

⁶³ 20 Ocak 1697 (26 Cemaziyelahir 1108), *D.DRB.d.*, nr. 164.

⁶⁴ 25 Mayıs 1729 (26 Şevval 1141), *D.DRB.d.*, nr. 164.

⁶⁵ 20 Nisan 1697 (28 Ramazan 1108), *D.BŞM.DRB.*, 3/224.

⁶⁶ 16 Haziran 1728 (8 Zilkade 1140), *D.DRB.d.*, nr. 164.

⁶⁷ 26 Temmuz 1729 (29 Zilhicce 1141), *D.DRB.d.*, nr. 164; 12 Şubat 1697 (20 Receb 1108), nr. 164.

⁶⁸ 12 Temmuz 1757 (24 Şevval 1170), *D.DRB.d.*, nr. 164.

öküz arabasına konularak, oradan da suyuyla Tuna donanması şaykasına yüklenerek nakledilmişti.⁶⁹ Ordu-yı Hümâyün Darphanesi faaliyetlerini sona erdirdiğinde alet edevat yine benzeri bir yol izlenerek Edirne Darphanesi'ne iade olunmuştu.⁷⁰

İstanbul'dan gönderilen tezgâhların darphane binasına yerleştirilmesi, kurulup çalışır hale getirilmesi, düzenli olarak bakımının yapılması, bozulduğunda tamir edilip yeniden çalıştırılması hususi olarak bu iş için istihdam edilmiş teknik personel vasıtasıyla yapıldı. Bunların başında *saatçi ve demirciler* gelirdi. Alet edevatın üretim ve tamiriyle uğraşan; işlerinde oldukça mahir olan bu elemanlar taşra darphanelerinde de görevlendirilmişti.⁷¹ Bunların dışında çeşitli unvanlarla görevlendirilmiş başka ustalar da vardı. Mesela Gümüşhane Darphanesi'ne "*çarh dolabcısı*" unvanıyla atanan Tanas adlı bir usta alet edevatı kurmuş, çalışır hale getirmiş, bozulduğundaysa tamir etmiştir.⁷²

Taşra darphanelerinin sikke kalıbı temininde Darphane-i Âmiye başrolü oynardı. Bilindiği üzere Osmanlı darphane geleneğinde taşrada sikke kalıbı hazırlanmaz; taşra darphanelerine sikke kalıpları Darphane-i Âmiye'den gönderilirdi.⁷³ Arşiv kayıtları incelendiğinde Darphane-i Âmiye'nin neredeyse bütün taşra darphaneleri için basılacak paranın cinsine göre sikke kalıbı hazırladığı görülür. Arşiv kayıtları aynı darphaneye müteaddit

⁶⁹ 7 Kasım 1698 (3 Cemaziyelevvel 1110), D.BŞM.DRB, 4/74; 27 Eylül 1697 (11 Rebiülevvel 1109), D.DRB.d, 164.

⁷⁰ 10 Haziran 1697 (20 Zilkade 1108), AE.SMST.II, 21/2087; 23 Haziran 1698 (14 Zilhicce 1109), D.DRB.d, nr. 164. Alet edevat ve tezgâhların İstanbul'dan gönderilmesi yerine darphanenin açılacağı bölgeye gönderilecek teknik elemanlar vasıtasıyla üretilmesi de kimi zaman gündeme gelmiş, fakat bu yöntem neredeyse hiç kullanılmamıştır [21 Ağustos 1734 (21 Rebiülevvel 1147), D.DRB.d, nr. 164; 9 Eylül 1734 (10 Rebiülahir 1147), nr. 164].

⁷¹ 12 Temmuz 1757 (24 Şevval 1170), D.DRB.d, nr. 164; 4 Haziran 1730 (18 Zilkade 1142), nr. 164. Saatçi ve demirciler için bkz. Bölükbaşı, *age*, s. 67.

⁷² 15 Temmuz 1735 (23 Safer 1148), D.DRB.d, nr. 164.

⁷³ Halil Sahillioğlu, "Kuruluşun XVII. Asrın Sonlarına Kadar Osmanlı Para Tarihi Üzerinde Bir Deneme", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1958, s. 251; Bazı istisnai kayıtlarda bu geleneğe kimi zaman riayet edilmediğini düşündüren hükümler vardır [19 Nisan 1736 (7 Zilhicce 1148), C.DRB, 64/3170; 27 Temmuz 1698 (18 Muharrem 1110), D.BŞM.DRB, 4/65; 25 Şubat 1735 (2 Şevval 1147), D.DRB.d, nr. 164].

defalar sikke kalıbının gönderildiğini göstermekte; dolayısıyla bu durumda kalıpların zaman içinde yıpranıp fersude olduğunu ve yenilenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.⁷⁴

Teknik altyapısı kurulan ve personeli atanan bir darphanenin para basabilmek için tek eksiği kalıyordu: Kıymetli maden. Osmanlı darphanelerinin bu ihtiyaçlarını karşıladıkları en önemli kaynak piyasaydı. Piyasada tedavül eden yabancı sikkeler ve eski paralar çeşitli vasıtalarla toplanır, *kal ve ifraz* olarak adlandırılan eritme ve ayrıştırma işlemlerinden sonra paraya çevrilirdi. Darphane-i Âmire'nin asıl hammaddesi olmasına rağmen, piyasa kaynaklı madenin sağladığı gelir oldukça düşüktü. Maden işletmelerinden temin edilen altın ve gümüş ise her ne kadar yüksek gelir bırakırsa da miktarı az olduğu için ikinci derecede önem taşırdı.⁷⁵ Taşra darphanelerinin bazen bu iki kaynağın birinden, bazen de her ikisinden birden yararlandığı görülür. Bu iki ana kaynağın dışında taşra darphanelerinin kullandığı başka hammadde kaynakları da mevcuttu.

Maden ocaklarından elde edilen altın ve gümüşü kullanan darphanelerin başında Erzurum ve Gümüşhane darphaneleri gelirdi. Bu darphaneler Gümüşhane madeniyle birlikte idare edilen Espiye, Keban, Ergani başta olmak üzere çok sayıda maden işletmesinden beslenmekteydi.⁷⁶ Maden işletmesinin hâsılâtının bir kısmı vergi olarak, kalan kısmı ise piyasa fiyatının altında bir bedelle satın alınırdı. XVIII. yüzyılda vergi oranları ve altın/gümüşün bedeli, maden ocağına ve zamana göre değişim gösterirdi.⁷⁷ Maden işletmelerine ödeme yapılabilmesi için darphane eminlerine sermaye verilirdi. Gümüşhane madeninden Erzurum Darphanesi'ne gümüşün

⁷⁴ 18 Temmuz 1699 (20 Muharrem 1111), *MAD.d*, nr. 9885, s. 34-35; 15 Temmuz 1723 (11 Şevval 1135), *D.DRB.d*, nr. 164; 11 Ağustos 1723 (9 Zilkade 1135), nr. 164; 7 Ekim 1723 (7 Muharrem 1136), nr. 164; 8 Ocak 1724 (11 Rebiülahir 1136), nr. 164; 2 Ocak 1725 (16 Rebiülahir 1137), nr. 164; 17 Temmuz 1725 (6 Zilkade 1137), nr. 164; 8 Kasım 1725 (2 Rebiülevvel 1138), nr. 164; 9 Ocak 1726 (5 Cemaziyelevvel 1138), nr. 164; 24 Nisan 1726 (21 Şaban 1138), nr. 164.

⁷⁵ Bölükbaşı, *age*, s. 69-104, 113-120.

⁷⁶ 9 Aralık 1735 (23 Receb 1148), *D.BŞM.d* (Bab-ı Defteri Başmuhasebe Kalemî), nr. 1869; *D.BŞM.DRB*, 4/48; 4/120; 12 Haziran 1735 (20 Muharrem 1148), *AE.SMHD.I*, nr. 31/1847; 21 Ağustos 1734 (21 Rebiülevvel 1147), *D.DRB.d*, nr. 164; 13 Kasım 1734 (16 Cemaziyelahir 1147), nr. 164; Bölükbaşı, *age*, s. 76-87.

⁷⁷ Maden fiyatları ve vergi oranları için bkz. Bölükbaşı, *age*, s. 76-87.

dirhemi' 1697 yılında 17 akçeye, 1734 tarihinde ise Gümüşhane Darphanesi'ne 22 akçeye veriliyordu.⁷⁸ Darphane Erzurum'da faaliyet gösterirken darphane emini Gümüşhane'de bir görevli görevlendirmişti.⁷⁹

Gümüşhane ve Erzurum darphanelerinin dışında da maden işletmelerinden beslenen darphaneler vardı. Mesela bunlardan biri olduğunu tespit ettiğimiz Revan Darphanesi'ne, Gümüşhane madeninden 16.000 dirhem gümüş gönderilmişti.⁸⁰ Halep'te açılan mankur darphanesi de Gümüşhane madeninden gönderilen bakır kullanarak para basmıştı. Gümüşhane madeninden 10.000 vukiyye' bakır Halep'e gönderilmişti. Bakırın vukiyyesi için 20'si nakliye bedeli olmak üzere 140 akçe ödenmişti. Halep'e nakliyat işini Stefan isimli bir gayrimüslim üstlenmişti. Devlet herhangi bir usulsüzlüğü önleyebilmek amacıyla olsa gerek, Halep Darphanesi'nin kendi bölgesinden bakır satın almasını kesinlikle yasaklamıştı.⁸¹

Maden işletmelerinden beslenen darphanelere temas ettikten sonra piyasada tedavül eden yabancı paraları ve eski sikkeleri kullanarak para basan darphanelere de değinelim. Bunlar arasında en başta Edirne ve İzmir darphaneleri vardır. Piyasadan çeşitli yollarla maden topluyorlardı. Söz konusu yollardan ilki *arayıcılar* vasıtasıyla piyasadan kıymetli maden temin edilmesiydi. Edirne Darphanesi için çalışan günlük 20'şer akçe yevmiye alan Mehmed ve Mahmud adlı iki arayıcı olduğunu biliyoruz.⁸² İzmir Darphanesi için de 20'şer akçe yevmiyeli Mehmed ve İsmail adlı iki arayıcı istihdam

* Dirhem vukiyyenin dört yüzde biri olup, 3,207 gram ağırlığındaydı.

⁷⁸ 21 Ağustos 1734 (21 Rebiülevvel 1147), *D.DRB.d*, nr. 164; 17 Şubat 1697 (25 Receb 1108), nr. 164.

⁷⁹ 24 Mayıs 1700 (5 Zilhicce 1111), *D.BŞM.DRB*, 5/33; 25 Ocak 1699 (3 Receb 1109) *MAD.d*, nr. 10145, s. 177; 12 Mayıs 1699 (12 Zilkade 1110), *D.DRB.d*, nr. 164.

⁸⁰ 16 Mayıs 1725 (3 Ramazan 1137), *D.DRB.d*, nr. 164.

* Vukiyye 400 dirhem veya 1283 gramdır.

⁸¹ *A.DVN.MHM.d*, nr. 159, s. 234; 28 Mart 1757 (7 Receb 1170), *D.DRB.d*, nr. 164; 4 Nisan 1757 (14 Receb 1170), nr. 164; 1 Haziran 1757 (13 Ramazan 1170), nr. 164; 15 Haziran 1757 (27 Ramazan 1170), nr. 164; Mehmed Raşid Efendi, *Tarih*, İstanbul 1282, II, 393.

⁸² 21 Aralık 1698 (17 Cemaziyelahir 1110), *D.BŞM.DRB*, 4/91; 8 Mart 1697 (14 Şaban 1108), *D.DRB.d*, nr. 164.

edilmişti.⁸³ Arayıcılar piyasadan maden toplarken devlet tarafından darphaneye tahsis edilmiş sermayeyi kullanırdı.⁸⁴

Piyasadan maden temin edebilmek için kullanılan vasıtalarından bir diğeri ise muhassıl, mültezim, cizyedar gibi kişilerin tahsilât sonucu topladıkları paranın darphaneye tesliminin sağlanmasıydı. Devasa yekûndaki bu meblağlar içinde bulunan yabancı paraların, eski sikkelerin, ayarı bozuk ve vezni eksik olanların darphaneye getirilmesi yetkili makamlarca özellikle emredilmişti.⁸⁵

Devletin maden temini hususunda ehemmiyet verdiği meselelerden biri de sarrafların kontrol edilmesi idi. Elimizde Edirne Darphanesi'nin piyasadan maden temininde sıkıntı yaşamaması için sarraflara ilgili yapılmış düzenlemelerin kayıtları vardır. Bu amaçla Edirne sarraflarının gedik sayısı sınırlandırılmış, ayrıca darphaneye her ay belli miktarda gümüş getirmeleri zorunlu kılınmıştı. Sayıları otuz olarak belirlenen sarraflar, her ay 13.200 dirhem gümüşü darphaneye getirmekle mükellef tutulmuştu. Ayrıca kalcılarla ilgili de benzeri bir düzenleme yapılmış; kendilerine darphane içinde bir yer tahsis edilerek her ay 2.300 dirhem gümüşü darphaneye getirmeleri şart koşulmuştu. Yapılan bu düzenlemeler sayesinde kıymetli madenle uğraşan esnaf devlet kontrolüne alındığı gibi, üzerlerine çeşitli mükellefiyetler yüklenerek maden temin işi daha kolay çözülmüş oluyordu.⁸⁶

İzmir ve Edirne darphanelerine maden getirilmesini teşvik için birtakım ilave düzenlemeler de yapılmıştı. Bunlardan biri darphaneye maden getirenlerden zorunlu harcamalar dışında herhangi bir vergi alınmamasıy-

⁸³ 19 Şubat 1699 (18 Şaban 1110), İE.DRB, 2/184. Aynı tarihlerde Darphane-i Âmire için çalışan arayıcılar da vardı. Bunların sayısı 1692 yılında beş, 1714 tarihinde dörttü (Bölükbaşı, *age*, s. 51).

⁸⁴ 2 Kasım 1699 (9 Cemaziyelevvel 1111), *MAD.d*, nr. 9885; 24 Mayıs 1700 (5 Zilhicce 1111), D.BŞM.DRB, 5/34; 5 Kasım 1698 (1 Cemaziyelevvel 1110), AE.SMST.II, nr. 44/4313; 15 Mayıs 1697 (23 Şevval 1108), *D.DRB.d*, nr. 164.

⁸⁵ 15 Temmuz 1697 (25 Zilhicce 1108), *D.DRB.d*, nr. 164.

⁸⁶ 4 Kasım 1699 (11 Cemaziyelevvel 1111), *MAD.d*, nr. 9885, s. 175; 23 Şubat 1697 (1 Şaban 1108), *D.DRB.d*, nr. 164; Edirne'de yapılan bu tür düzenlemelerin neredeyse aynısı İstanbul'da da yapılmış ve İstanbul piyasasında faaliyet gösteren sarraflara benzeri yükümlülükler getirilmişti (Bölükbaşı, *age*, s. 87-92).

dı.⁸⁷ Bir diğeri ise ahalinin ellerindeki eski ve yabancı paraları en geç bir yıl içinde Osmanlı parasına çevirtmelerinin zorunlu kılınmasıydı.⁸⁸

Kıymetli maden ihtiyacını piyasadan karşılayan darphaneler arasında Tiflis, Tebriz ve Revan gibi İran savaşları sırasında açılan ve bölgelerinde tedavül eden Safevî paralarını piyasadan toplayarak Osmanlı parasına dönüştüren darphaneler de vardı.⁸⁹ Taşra darphanelerinin maden temin ettiği önemli kaynaklardan biri de devlet hazinesiydi. Devlet hazinesinden verilen eski ve yabancı paralar taşra darphaneleri için büyük önem taşıyordu. Özellikle Edirne ve Ordu-yı Hümayun darphaneleri bu kaynaktan sık sık yararlanmışlardır.⁹⁰

Taşra darphanelerinin kıymetli maden dışında ihtiyaç duydukları başka malzemeler de vardı. Bunların temini sorununun nasıl çözüldüğü konusundaki bilgiler oldukça kısıtlıdır. Bu kısıtlı bilgilere müracaat edildiğinde gümüş para basılırken ayar olarak ihtiyaç duyulan bakırın temini hususunda birtakım bilgilere ulaşılabilir. Bu ihtiyacın Gümüşhane Darphanesi'nde Kastamonu Küresi'nden bakır getirtilerek karşılandığını arşiv kayıtları gösteriyor.⁹¹

Madenin *kal ve ifraz* edilebilmesi için gerek duyulan çam veya meşe kömürü ise değişik yollarla temin edilirdi. Bazı darphaneler piyasadan satın alarak bu ihtiyacını karşılıyordu.⁹² Diğer bazıları ise çeşitli muafiyetler verilerek görevlendirilmiş ahalinin yardımıyla temin ediyorlardı. Mesela Edirne Darphanesi, Filibe kazasına bağlı Şehabeddin Paşa Evkafı reayası tarafından hazırlanan çam kömürünü kullanıyordu. Bunun karşılığında bölge ahalisi tekâlif-i örfiyyeden muaf tutulmuşlardı.⁹³

⁸⁷ 29 Haziran 1697 (9 Zilhicce 1108), *D.DRB.d*, nr. 164; 16 Mayıs 1697 (24 Şevval 1108), nr. 164; Sahillioğlu, *agt*, s. 100.

⁸⁸ Sahillioğlu, *agt*, s. 100.

⁸⁹ 15 Temmuz 1723 (11 Şevval 1135), *D.DRB.d*, nr. 164; 3 Ekim 1723 (3 Muharrem 1136), nr. 164; 1 Kasım 1725 (24 Safer 1138), nr. 164.

⁹⁰ 28 Temmuz 1699 (30 Muharrem 1111), *D.BŞM.DRB*, 5/12; 5/25; 5/29; 5/40; 30 Mayıs 1697 (9 Zilkade 1108), *D.DRB.d*, nr. 164; 20 Ekim 1698 (14 Rebiülahir 1110), nr. 164; Sahillioğlu, *agt*, s. 100–101.

⁹¹ 26 Ağustos 1734 (26 Rebiülevvel 1147), *D.DRB.d*, nr. 164.

⁹² 27 Ağustos 1734 (27 Rebiülevvel 1147), *D.DRB.d*, nr. 164.

⁹³ 18 Mart 1697 (24 Şaban 1108), *D.DRB.d*, nr. 164; Darbhâne-i Âmire'deki uygulama için bkz. Bölükbaşı, *age*, s. 104–105.

4-) Taşra Darphanelerinin İdaresi ve Personel Politikaları

Taşra darphanelerinin idarî yapısını ve personel rejimini incelediğimizde karşımıza Darphane-i Âmire'de hâkim olan sisteme paralel bir manzara çıkar. Buna göre Darphane-i Âmire'de olduğu gibi taşra darphanelerinin tamamında da emaneten idare hâkimdi. Emaneten idarede, darphane yetkili makamlarca tayin edilen ve belli bir ücret karşılığı çalışan bir devlet görevlisi tarafından idare edilirdi.⁹⁴

Emaneten idare, Darphane-i Âmire'de Osmanlı bürokrasisinin içinden gelen Müslüman ve Türkçe konuşan idareci bir sınıfı hâkim hale getirmişti. Bu durum XVIII. yüzyılın başlarında henüz kesin olarak tebellür etmemişken, çeyrek asır içinde katı bir teamüle dönüşmüştü. İdarecilerin tamamı müslümanlar arasından tayin edilir, idarî sınıfın yönetim ve kontrolünde çalışan teknisyen, usta ve işçiler ise genellikle gayrimüslimler arasından seçilirdi. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda personel içinde etnik ve dini açıdan çeşitliliğin hâkim olduğu söylenebilir.⁹⁵

Taşra darphanelerinde de idareciler Osmanlı bürokrasisine mensup Müslüman Türkler arasından, teknik personel ise genellikle gayrimüslimler arasından seçiliyordu. Yine Darphane-i Âmire'dekine benzer bir şekilde bu uygulamanın XVII. yüzyıl sonları ve XVIII. yüzyılın başlarında henüz tam olarak olgunlaşmadığını, fakat bir süre sonra yerleşik hale geldiğini görüyoruz. Nitekim 1697 yılında faaliyete başlayan Edirne, İzmir ve Ordu-yı Hümayun darphaneleriyle, 1725'te açılan Tebriz Darphanesi'nin üst düzey idarecilerinden olan sahib-i ayarlar gayrimüslimdi.⁹⁶ Ancak 1723'te

⁹⁴ 30 Ekim 1698 (24 Rebiülahir 1110), D.BŞM.DRB, 4/70; 19 Temmuz 1723 (15 Şevval 1135), D.DRB.THR, 1/10; 21 Ağustos 1734 (21 Rebiülevvel 1147), AE.SMHD.I, nr. 23/1363; 1 Haziran 1697 (11 Zilkade 1108), İE.DRB, 2/185; 13 Ocak 1697 (19 Cemaziyelahir 1108), D.DRB.d, nr. 164; 24 Ocak 1697 (1 Receb 1108), nr. 164; 16 Mayıs 1725 (3 Ramazan 1137), nr. 164; 12 Ocak 1726 (8 Cemaziyelevvel 1138), nr. 164; Sahillioğlu, *agt*, s. 267-268.

⁹⁵ 28 Ağustos 1734 (28 Rebiülevvel 1147), D.DRB.d, nr. 164; 1 Eylül 1734 (2 Rebiülahir 1147), nr. 164; 18 Mart 1758 (8 Receb 1171), nr. 164; Bölükbaşı, *age*, s. 23-68.

⁹⁶ 9 Temmuz 1699 (11 Muharrem 1111), MAD.d, nr. 9885; 1 Kasım 1725 (24 Safer 1138), İE.DRB, 2/203; 5 Kasım 1696 (9 Receb 1108), D.DRB.d, nr. 164; 28 Haziran 1697 (8 Zilhicce 1108), nr. 164.

açılan Tiflis Darphanesi⁹⁷ ve 1734'te açılan Gümüşhane Darphanesi'nin sahib-i ayarı Müslümandı.⁹⁸ Buna karşın en başından beri darphanelerin en üst düzey idarecisi ve sorumlusu olan eminler ile muhasebe ve kayıt işlemlerinden sorumlu kâtipler Müslüman, Türk ve Osmanlı bürokrasisinin içinden gelen kimselerdi.⁹⁹

Bu dönemde Tebriz, Tiflis ve Revan darphanelerine nazır olarak atanan kişilerin aynı zamanda bu bölgelerin defterdarlıklarını da deruhde etmiş olması dikkat çekicidir. Mesela Revan Darphanesi nazırı Süleyman Bey aynı zamanda Revan Defterdarı'ydı. Darphane nazırı olarak atanan kişinin defterdarlık gibi mühim bir görevi de deruhde etmiş olması, onun oldukça vasıflı bir bürokrat olduğunu gösterir. Tebriz Darphanesi nazırı olan Yeşilli-zâde Mustafa Efendi için de aynı durum söz konusuydu. O da aynı zamanda Tebriz defterdarıydı. Daltaban Mustafa Paşa'nın divan kâtibi olarak başladığı kariyerini, sırayla yeniçeri kâtibi, Kırım Hânı kapıkethüdası, tekrar yeniçeri kâtibi, piyade mukabelecisi, defterdar vekili, yeniden yeniçeri kâtibi, Azak kalesi bina emini ve büyük ruznamçeci olarak sürdürmüş, ardından Tebriz'de görevlendirilmişti. Bürokrasinin pek çok kademesinde görev almış olan Yeşilli-zâde Mustafa Efendi bu dönemde darphane emniyetini üstlenenler için oldukça karakteristik bir örnektir.¹⁰⁰

Taşra darphanelerinde istihdam edilen teknik personel içinde durum aşağı yukarı aynıdır. Bunlar da kendi sahalarında ihtisas sahibi olan ve belli toplumsal gruplardan gelen kişilerdi. Osmanlı Devleti'nde bazı teknik işler belirli zümrelerin tekelindeydi. Şüphesiz bu durumun en önemli sebeplerinden biri kuşaklar boyu aktarılan tecrübenin ve tevarüs edilen uzmanlığın âzamî başarıyı sağlayacağı düşüncesiydi. Bu konuda elimizde oldukça enteresan bir örnek vardır. Gümüşhane Darphanesi'nde kalıcı ve körükçü olarak görevlendirilen Musevi ustalar, burada kendi dinlerinden kimse

⁹⁷ 16 Mayıs 1723 (11 Şevval 1135), *D.DRB.d*, nr. 164.

⁹⁸ 25 Ağustos 1734 (25 Rebiülevvel 1147), *D.DRB.d*, nr. 164.

⁹⁹ 20 Nisan 1697 (28 Ramazan 1108), *D.BŞM.DRB*, 3/224; 5 Aralık 1698 (1 Cemaziyelahir 1110), 4/85; 10 Ağustos 1699 (13 Safer 1111), 5/18; 20 Nisan 1698 (9 Şevval 1109), *AE.SMST.II*, nr. 28/2749; 16 Mayıs 1723 (11 Şevval 1135), *D.DRB.d*, nr. 164; 29 Ağustos 1734 (29 Rebiülevvel 1147), nr. 164; 25 Ekim 1734 (27 Cemaziyellevvel 1147), nr. 164.

¹⁰⁰ Fahameddin Başar, *Osmanlı Eyâlet Tevcihatı (1717 - 1730)*, Ankara 1997, s. 270-276; Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, haz. N. Akbayan, İstanbul 1996, IV, 1153.

olmadığı için inanışlarının gerektirdiği şekilde yiyip içemediklerini ileri sürerek görevlerinden ayrılmak istemişlerdir. Ancak darphane idaresi kalıcılık işi Yahudi ustalar tarafından uzun zamandır ve başarıyla yapılan bir iş olduğu için bu işi başkasının yürütmesinin doğru olmayacağını ifade etmiş ve isteklerini geri çevirmiştir. Eğer yerlerine başka Yahudi ustalar bulurlarsa bir yıl sonra ayrılacakları kendilerine bildirilmiştir.¹⁰¹ Tek başına bu örnek bile bazı toplumsal kesimlerin belli sektörlerde istihdam edildiğini, kuşaklar boyu sağlanan birikime ve ihtisasa önem verildiğini göstermektedir. Nitekim aynı dönemde İstanbul'daki Darphane-i Âmire'de de Yahudi ustalar, *ifraz ve kal* işini inhisarlarında bulunduruyorlardı. Onların tekeli 1762 yılına kadar sürmüş; bu tarihte yerlerini Ermeni ustalar almıştır.¹⁰²

Taşra darphanelerinin personel politikasına dair temas etmemiz gereken bir diğer husus da ücret meselesidir. Personele hizmetlerinin karşılığı olarak para basımından avaid ve vazife adıyla belli oranda ücret verilirdi.¹⁰³ Mesela Gümüşhane Darphanesi'nde kuruş basımı için hazırlanan gümüş – bakır alaşımının her beşyüz kuruluşlğundan önce ameleye binde yirmi üç avaid veriliyor, ayrıca kâtipler için bir akçe, nazır içinde üç akçe ücret ayrılıyordu.¹⁰⁴ Halep Darphanesi'nde ise *mangır* kesilirken bir vukiyye bakırda altmış akçe personel giderleri ve diğer masraflar için ayrılıyordu.¹⁰⁵ Edirne Darphanesi'nde ise *zolota* basılırken her bin dirhem gümüş bakır alaşımının elli dirhemi personel ücretleri ve masraflar için ayrılıyordu.¹⁰⁶ Ordu-yı Hümâyün Darphanesi'nde ise *eşrefi* basımı sırasında her bin dirhemde on-yedi dirhem masraflar ve personel ücretleri için ayrılıyor, buna ek olarak her yüz altında beş *pâre* kalcı ücreti olarak veriliyordu.¹⁰⁷ Osmanlı-İran

¹⁰¹ 3 Eylül 1735 (14 Rebiülahir 1148), C.DRB, 46/2276.

¹⁰² Bölükbaşı, *age*, s. 52-62.

¹⁰³ 21 Ağustos 1734 (21 Rebiülevvel 1147), D.DRB.d, nr. 164.

¹⁰⁴ 9 Aralık 1735 (23 Receb 1148), D.BŞM.d, nr. 1869; 20 Ağustos 1734 (20 Rebiülevvel 1147), D.DRB.d, nr. 164; 21 Ağustos 1734 (21 Rebiülevvel 1147), nr. 164; 26 Şubat 1735 (3 Şevval 1147), nr. 164; 12 Nisan 1735 (19 Zilkade 1147), nr. 164; İsmail Galip, *age*, s. 284-298; Pere, *age*, s. 200-203; Jem Sultan, *age*, I, 235-238; İbrahim ve Cevriye Artuk, *age*, II, 632-644.

¹⁰⁵ 28 Mart 1757 (7 Receb 1170), D.DRB.d, nr. 164; 4 Nisan 1757 (14 Receb 1170), nr. 164; Pere, *age*, s. 214-217; İsmail Galip, *age*, s. 312-327; Jem Sultan, *age*, I, 260-266.

¹⁰⁶ D.BŞM.DRB, 5/29.

¹⁰⁷ 30 Eylül 1697 (14 Rebiülevvel 1109) D.DRB.d, nr. 164.

Savaşları sırasında Kafkasya'da kurulan darphanelerde ise "abbasi" adlı Safevî sikkeleri *sultani*'ye tebdil edilirken tekliğinden bir *pâre*, yarımlığından bir buçuk akçe, çeyreğinden bir akçe darp resmi alınıyor, bu şekilde elde edilen gelirin yarısı devlet hazinesi, diğer yarısı ise darp masrafları ve personel ücretleri için ayrılıyordu.¹⁰⁸

Taşra darphanelerinde çalışan personelin bunların dışında da aldıkları çeşitli aynî ve nakdî tahsisatlar vardı.¹⁰⁹ Mesela Ordu-yı Hümâyûn Darphanesi'ne atanan personele, çalışma şartları hesaba katılarak çeşitli miktarlarda bahşişler verilmiş; yolda binmeleri için binek hayvanı ve kalmaları için çadırlar tahsis edilmişti.¹¹⁰

Taşra darphanelerinde çalışan personelin kimliklerinin daha iyi anlaşılabilmesi için eklerde yer alan personel tabloları incelenebilir. Söz konusu tablolarda her bir darphanede hangi unvanla, kimin görev yaptığı gösterilmektedir. Ancak tablolar bütün personeli değil, sadece isimleri ve sayıları tespit edilebilenleri ihtiva etmektedir.

5-) Taşra Darphanelerinde Para Basımı, Emisyon Hacmi ve Darp Geliri

Taşra darphaneleri para basarken genel itibariyle iki yol takip etmiştir. İlki mihaniki darp usulünün standart aşamalarının takip edilmesi, ikincisi ise piyasada tedavül eden yabancı paraların üzerindeki nakışların izalesi ve Osmanlı damgalarının vurulmasıdır. Bu iki usulün arasındaki temel fark ilkinde madenin eritilmesi, kalıplara dökülen madeni levhalardan pulların kesilmesidir. İkincisinde ise bütün bu safhalar atlanmaktadır. Söz konusu usulün kullanıldığı darphaneler kuruldukları bölgede tedavül eden yabancı sikkeleri toplayıp bunların vezin ve ayarında herhangi bir değişiklik yap-

¹⁰⁸ 2 Şubat 1728 (20 Cemaziyelahir 1140), C.DRB, 45/2203; 1 Kasım 1725 (24 Safer 1138), C.DRB, 36/1779; 3 Ekim 1723 (3 Muharem 1136), D.DRB.d, nr. 164; 3 Ekim 1723 (3 Muharem 1136), nr. 164; 2 Ocak 1725 (16 Rebiülahir 1137), nr. 164; 1 Kasım 1725 (24 Safer 1138), nr. 164; 30 Ocak 1733 (14 Şaban 1145), nr. 164; Çelebizâde Âsım Efendi, *age*, s. 330-331.

¹⁰⁹ 29 Ağustos 1734 (29 Rebiülevvel 1147), D.DRB.d, nr. 164.

¹¹⁰ Mesela Ordu-yı Hümâyûn Darphanesi'ne saatçi olarak atanan kişiye 25 kuruş bahşiş verilmiş, ayrıca bir de binek hayvanı tahsis edilmişti [10 Haziran 1697 (20 Zilkade 1108), AE.SMST.II, 21/2087; 13 Haziran 1697 (23 Zilkade 1108), C.DRB, 36/1752].

madan Darphane-i Âmire'de hazırlanmış olan kalıplarla Osmanlı tuğrasını nakşediyorlardı. Tiflis,¹¹¹ Tebriz ve Revan¹¹² Ordu-yı Hümâyûn¹¹³ darphanelerinde bu usulle para basılmıştır. Elimizde altta eski nakışları belli olan, üzerinde II. Mustafa'nın tuğrasını taşıyan darp yeri Ordu-yı Hümâyûn Darphanesi olarak gösterilen sikkeler vardır. Raşid tarihinde Edirne, İzmir ve Erzurum darphanelerinde de bu şekilde para basıldığı ifade edilir.¹¹⁴ Osmanlı-İran Savaşları sırasında Kafkasya'da kurulan darphanelerde de "ab-basî" adlı Safevî sikkelerinin nakışları izale edilerek üzerlerine Osmanlı damgaları basılmış,¹¹⁵ sultanî adıyla tedavül etmiştir.

İki farklı usulle para basan taşra darphanelerinin emisyon hacimleri konusunda ise arşiv belgelerinden çeşitli bilgiler sağlanabilmektedir. Para reformunun hemen arifesine denk düşen bir dönemde faaliyete geçmiş olan Edirne Darphanesi'nde *cedid eşrefi*, *cedid zolota* ile kesirleri, akçe ve bakır *mangır* basılmıştı. Darphane kayıtlarında *mangır* basıldığı zikredilmemekte ise de, numismatik veriler *mangır* basıldığını gösterir. Akçe için ise tersine bir durum söz konusudur. Darphane kayıtlarında akçe basıldığı zikredilmekteyse de, elimizde Edirne'de basılmış akçe bulunmamaktadır.¹¹⁶ Bu durumun nedeni akçe ve *mangır*'ın sınırlı miktarda basılması olabilir.

¹¹¹ 15 Temmuz 1723 (11 Şevval 1135), *D.DRB.d*, nr. 164; 3 Ekim 1723 (3 Muharrem 1136), nr. 164

¹¹² 1 Kasım 1725 (24 Safer 1138), *D.DRB.d*, nr. 164.

¹¹³ 9 Temmuz 1726 (9 Zilkade 1138), *D.DRB.d*, nr. 164; Cüneyt Ölçer, "Türk Numismatik Derneği Başkanı Merhum Cüneyt Ölçer Bey'in 22 Kasım 1986 Günü Dernek Lokali'nde Verdiği Konferans Metni", Baskıya Hazırlayan: Bora Etker, *Türk Numismatik Derneği Bülteni*, nr. 29-39, Ankara 1991, s. 15-18.

¹¹⁴ Mehmed Raşid Efendi, *age*, II, 383-384, 393; İsmail Galip, *age*, s. 244-257; Ölçer, *agm*, s. 15-18; Jem Sultan, *age*, I, 206-211; II, plate, 140-141.

¹¹⁵ 2 Şubat 1728 (20 Cemaziyelahir 1140), *C.DRB*, 45/2203; 1 Kasım 1725 (24 Safer 1138), *C.DRB*, 36/1779; 3 Ekim 1723 (3 Muhareme 1136), *D.DRB.d*, nr. 164; 3 Ekim 1723 (3 Muhareme 1136), nr. 164; 2 Ocak 1725 (16 Rebiülahir 1137), nr. 164; 1 Kasım 1725 (24 Safer 1138), nr. 164; 30 Ocak 1733 (14 Şaban 1145), nr. 164; Çelebizâde Âsım Efendi, *age*, s. 330-331.

¹¹⁶ 6 Temmuz 1698 (27 Zilhicce 1109), *D.DŞM.DRB*, 4/63; 4/82, 4/83, 4/88, 4/89, 4/129, 4/130; 5/12; 5/25; 5/29; 5/40. 5 Kasım 1698 (1 Cemaziyelevvel 1110), *AE.SMST.II*, 19/1898; 12 Kasım 1698 (8 Cemaziyelevvel 1110), 27/2655; 12 Kasım 1698 (8 Cemaziyelevvel 1110), *İE.DRB*, 2/179; 29 Temmuz 1699 (1 Safer 1111), *D.DRB.d*, 164; 20 Ocak 1697 (26 Cemaziyelahir 1108), nr. 164; İsmail Galip, *age*, s. 244-257; Pere, *age*, s. 186-187; İbrahim ve Cevriye Artuk, *age*, s. 606-612; Jem Sultan, *age*, I, 210-211.

Dönemin en çok basılan gümüş parası olan *cedid zolota* 60 ayarında,¹¹⁷ 6 dirhem 1 denk* veznindeydi. Para reformunun ilk aşamasında Osmanlı Devleti kendi büyük boy gümüş sikkelerini darp etmeye başladığında *zolota* standardında gümüş sikke basılmıştı. Bunların ayar ve vezni Hollanda zolotalarıyla aynıydı. Numismatikle ilgili eserlerde bunlar kuruş olarak anılırsa da aslında bunlar zolotadır.¹¹⁸ *Cedid eşrefiler* ise İstanbul'da basılanlarla aynı vezin ve ayardaydı. *Eşrefiler* 1,1 dirhem* vezninde, her yüz dirhem altına altı buçuk dirhem bakır katıldığı için de 0,944 ayarındaydı.¹¹⁹ Bunlar 300 akçe-ye tedavül ediyordu.¹²⁰

Edirne Darphanesi'nin ne kadar para bastığı ve bundan elde ettiği gelir konusunda elimizde önemli veriler bulunmaktadır. Buna göre Abdullah Efendi'nin nezareti sırasında 28 Mayıs 1697–16 Ekim 1697 tarihleri arasında eski ve yabancı altın paraların eritilmesiyle 17.627 adet *cedid eşrefi*, devlet hazinesi tarafından verilen eski paraların eritilmesiyle elde edilen gümüşten ise 35.565 adet *cedid zolota* basılmıştır. *Cedid zolota* basımından 2.727 kuruş gelir elde edilmiş, ancak *cedid eşrefi* basımından 455,5 kuruş zarar edilmiştir.¹²¹ Seyyid Yahya Efendi'nin nazırlığı döneminde, 31 Ekim 1697–28 Temmuz 1699 tarihleri arasında ise 477.878,5 *cedid zolota* basılmıştır. Bunun yaklaşık %72'lik kısmı (345.537 *zolota*) devlet hazinesi tarafından verilen gümüşten, kalan kısmı (132.341 *zolota*) ise sarraf ve kalcıların darphaneye getirdiği ve nazırının piyasadan satın aldığı gümüşten basılmıştır. Piyasadan temin edilen gümüşün dirhemine 18 akçe verilmişti. Basılan bu paradan elde edilen gelir 29.009 kuruş olmuştur.

¹¹⁷ Zolota basımında kullanılan gümüş bakır alaşımının her yüz dirheminin içinde altmış dirhem gümüş, kırk dirhem bakır vardı.

* Yirmi gramı biraz aşan bir ağırlığa karşılık gelmektedir.

¹¹⁸ 28 Temmuz 1699 (30 Muharrem 1111), D.BŞM.DRB, 5/12; 5/25; 5/29; 5/40; Sahillioğlu, *agt*, s. 91; Şevket Pamuk, "Kuruş" *DİA*, Ankara 2002, XXVI, 458-459.

* Üç buçuk gramı biraz aşan bir ağırlığa karşılık gelmektedir.

¹¹⁹ 4 Aralık 1697 (20 Cemaziyelevvel 1109), D.BŞM.DRB, 4/20; 20 Ekim 1698 (14 Rebiülahir 1110), *D.DRB.d*, nr. 164; Mehmed Raşid Efendi, *age*, II, 383-384; Sahillioğlu, *agt*, s. 108-117; Pere, *age*, s. 186-187; İsmail Galip, *age*, s. 244-257.

¹²⁰ 1 Haziran 1697 (11 Zilkade 1108), İE.ML, 60/5611; 1 Haziran 1697 (11 Zilkade 1108), İE.DRB, 2/185.

¹²¹ 16 Ekim 1697 (30 Rebiülevvel 1109), *MAD.d*, nr. 4740, s. 2 – 9. Sahillioğlu'nun verdiği rakamlar bir miktar farklıdır (Sahillioğlu, *agt*, s. 100).

Ayrıca 109.560 *cedid eşrefi* basılmış, bundan da yaklaşık 5.478 kuruş gelir elde edilmişti.¹²²

Mustafa Efendi'nin nezareti esnasında, 29 Temmuz 1699–7 Kasım 1699 tarihleri arasında ise önemli bir kısmı piyasadan satın alınan, kalan kısmı ise sarraf ve kalcılardan temin edilen gümüşten 13.680 *zolota* basılmış, bundan 1.380 kuruş gelir elde edilmiştir. Ayrıca 1.406 *eşrefi* altını basılarak bundan da 70 kûsur kuruş gelir sağlanmıştır.¹²³

Bütün bu rakamları topladığımızda ulaşacağımız genel toplamlar daha anlamlı olacaktır. Buna göre Edirne Darphanesi'nde toplam 128.593 *cedid eşrefi*, 527.123,5 *cedid zolota* basılmıştı. Basılan altın ve gümüş paranın toplamının kuruş karşılığı 672.898, bundan elde edilen gelir ise 38.208,5 kuruştı.

İzmir Darphanesi'nde ise *cedid eşrefi* başta olmak üzere çeşitli altın paralar, *cedid zolota* ve kesirleri basılmıştır.¹²⁴ Halil Sahillioğlu darphanenin para basımına ancak 9 Ağustos 1698 tarihinden itibaren başlayabildiğini yazmaktaysa da¹²⁵, elimizdeki veriler darphanenin bu tarihten çok daha önce –bir yıldan daha uzun bir süre– darp faaliyetine başladığını gösterir.

İzmir Darphanesi'nde Yeğen Mustafa Efendi'nin nezareti sırasında 2 Haziran 1697–8 Ağustos 1698 tarihleri arasında ise 86.625 *zolota* basılmış, bundan yaklaşık 8.842 kuruş gelir sağlanmıştır. Ayrıca 25.200 *cedid eşrefi* basılmış, 504 *eşrefi* altını yani 1.260 kuruş gelir elde edilmişti. Ayrıca yine her biri 300 akçe değerinde olan *şerefi* ve *mamul-ı meskuk* adlı 700 adet altın paranın basımından 70 kuruş gelir temin edilmiş, böylece toplam 10.172 kuruş civarında darp faizi sağlanmıştı.¹²⁶

İzmir Darphanesi'nde Mehmed Efendi'nin nezareti esnasında 9 Ağustos 1698–21 Nisan 1699 tarihleri arasında ise 61.053 *zolota* darp edilmiş,

¹²² 28 Temmuz 1699 (30 Muharrem 1111), D.BŞM.DRB, 5/12; 5/25; 5/29; 5/40; Sahillioğlu, *agt*, s. 100-101.

¹²³ 7 Kasım 1699 (14 Cemaziyelevvel 1111), D.DRB.d, nr. 164.

¹²⁴ 20 Nisan 1697 (28 Ramazan 1108), D.BŞM.DRB, 3/224; 6 Aralık 1699 (13 Cemaziye-lahir 1111), D.DRB.d, nr. 164; İsmail Galip, *age*, s. 244-257; Pere, *age*, s. 186-187; İbrahim ve Cevriye Artuk, *age*, s. 606-612; Jem Sultan, *age*, I, 210-211.

¹²⁵ Sahillioğlu, *agt*, s. 101.

¹²⁶ 8 Ağustos 1698 (30 Muharrem 1110), D.DRB.d, nr. 164.

bundan 6.225,75 kuruş gelir sağlanmıştır. Ayrıca ne kadar olduğu belgelerde zikredilmeyen miktarda *cedid eşrefi* altını basıldı, bundan da 525 kuruş gelir hâsıl olmuştur.¹²⁷ Her yüz altından 2 altın vergi alındığını, bunun da 600 akçe değerinde olduğunu biliyoruz. Alınan vergi miktarı 210 altına tekabül ettiğine göre, bu miktarda vergi alınabilmesi için 10.500 *cedid eşrefi* basılmış olması gerekmektedir.

Bu rakamları daha anlamlı hale getirmek ve İzmir Darphanesi'nin toplam emisyon hacmine ulaşmak için bütün bu meblağları toplayalım. Buna göre İzmir Darphanesinde toplam 35.700 *cedid eşrefi*, 700 *şerefi* ve *mamul-ı meskuk* altını ile 147.678 *cedid zolota* basılmıştır. Basılan altın ve gümüş paraların toplamının kuruş karşılığı 189.452'ydi. Bundan elde edilen gelir ise 16.922,75 kuruştur.

Edirne ve İzmir darphaneleriyle aynı dönemde faaliyet gösteren Erzurum Darphanesi'nde ise sadece *zolota* basılmıştır. Darphaneye altın sikke kalıpları, altın tezgâhları gönderilmişse de altın sikke basıldığına dair başka bir işaret yoktur.¹²⁸ 28 Haziran 1697–15 Temmuz 1699 tarihleri arasında Hasan Efendi'nin darphane nazırlığı esnasında Gümüşhane'den gelen 599.883 dirhem gümüşten 151.969 adet *zolota* (101.312,67 kuruş) basılmış, 18.645 kuruş gelir elde edilmiştir.¹²⁹

Ordu-yı Hümâyûn Darphanesi'nde ise *cedid eşrefi* ve *cedid zolota* basılmıştır.¹³⁰ Elimizdeki bilgiler burada basılan paraların bir kısmının yabancı paraların üzerindeki nakışların silinip üzerine basılmış olması gerektiği yönündedir. Aşağıda vereceğimiz darp rakamlarının ne kadarının bu şekilde basılmış sikkelere ait olduğunu bilemiyoruz. Fakat bunların bir kısmının hammaddesini *frengî* ve *macarî* olarak anılan sikkeler oluşturunuyordu. Nazır Ali Ağa döneminde 30 Mayıs–3 Haziran 1697 tarihleri arasında 2.245

¹²⁷ 21 Nisan 1699 (20 Şevval 1110), *D.DRB.d.*, nr. 164; Sahillioğlu, *agt*, s. 101.

¹²⁸ 6 Temmuz 1698 (27 Zilhicce 1109), *D.DŞM.DRB*, 4/63; 16 Mart 1697 (22 Şaban 1108), *D.DRB.d.*, nr. 164; 30 Nisan 1700 (11 Zilkade 1111), nr. 164; İsmail Galip, *age*, s. 244-257; İbrahim ve Cevriye Artuk, *age*, s. 606-612; Jem Sultan, *age*, I, 210-211.

¹²⁹ 24 Mayıs 1700 (5 Zilhicce 1111), *D.BŞM.DRB*, 5/33; 17 Şubat 1697 (25 Receb 1108), *D.DRB.d.*, nr. 164. Sahillioğlu, *agt*, s. 100.

¹³⁰ 4 Aralık 1697 (20 Cemaziyelevvel 1109), *D.BŞM.DRB*, 4/20; 20 Ekim 1698 (14 Rebiülahir 1110), *D.DRB.d.*, nr. 164; Mehmed Raşid Efendi, *age*, II, 383-384; Sahillioğlu, *agt*, s. 108-117; Pere, *age*, s. 186-187; İsmail Galip, *age*, s. 244-257.

kuruşluk eşrefî altını hazineye teslim edilmişti. Bunların büyük kısmı *zer-i frengî* ve az bir kısmı da *zer-imacarî* denilen altınların eritilmesiyle basılmıştı.¹³¹ 16 Haziran 1697 tarihli başka bir kayıta ise Ordu-yı Hümâyûn Darphanesi nazırı Eyüb Ağa'nın 11.820 *cedid eşrefî* altınını ve 345 *cedidzolutayı* hazineye teslim ettiği gösterilir.¹³² Yine Eyüb Ağanın nezareti esasında 6 Haziran 1697–30 Eylül 1697 tarihleri arasında devlet hazinesinden verilen 34.188 *zer-i frengî* ve *zer-i macarî* altınından 35.798 *cedid eşrefî* basıldı. Masraflar ve sermaye çıkarıldıktan sonra elde 3.335 kuruş kaldı. Ayrıca bazı şahıslardan satın alınan *zer-i frengî ve macariden* 4.053 *cedideşrefî* basılıp, bundan 257 kuruş gelir elde edildi.¹³³

Mustafa Efendi'nin nezareti esnasında ise 6 Temmuz 1698–20 Ekim 1698 tarihleri arasında devlet hazinesi tarafından verilen 20.956 kuruş 14 *pârelik zer-i frengî ve macariden* 11.575 *cedid eşrefî* basıldı. Bundan darp masrafları ve sermaye çıkarıldıktan sonra 599,5 kuruş gelir sağlandı.¹³⁴ Fenayi Mehmed Efendi'nin nezareti esnasında ise 21 Ekim 1698 tarihinde devlet hazinesinden verilen 200 *zer-i frengî* ile bazı şahıslardan satın alınan 1.188 *zer-i frengiden* 1.320 *eşrefî* basıldı. Masraflar çıkıldıktan sonra 257,5 kuruşluk gelir elde edildi ve parada Hazine-i Amire'ye teslim edildi.¹³⁵ Ordu-yı Hümâyûn Darphanesi'nin toplam emisyonu 66.811 *cedid eşrefî* ve 345 *cedidzolutaya* ulaşıyordu. Bunun kuruş karşılığı ise 167.257,5'tu.

İran savaşları sırasında açılan Tiflis, Revan ve Tebriz darphanelerinde de altın ve gümüş para basılmıştı. Basılan altın paralardan ilki her üç darphanede de basılmış olan *cedidzincirli* altınıydı. Darphane-i Âmire'de basılan standartlarda, 24 kırıat halis altından basılan *cedidzincirli* altını 1,1 dirhem veznindeydi. Ayrıca Tiflis ve Revan darphanelerinde *cedideşrefî* altını da basılmıştır. Bu darphanelerinde basılan altın para miktarı konusunda elimizde bilgi yoktur. Ancak kısa bir süre sonra bazı suistimaller gerekçe gösterilerek bu darphanelerde altın para basımı yasaklanmıştır.¹³⁶

¹³¹ 3 Haziran 1697 (13 Zilkade 1108), *D.DRB.d*, nr. 164.

¹³² 6 Haziran 1697 (16 Zilkade 1108), *D.DRB.d*, nr. 164.

¹³³ 30 Eylül 1697 (14 Rebiülevvel 1109) *D.DRB.d*, nr. 164.

¹³⁴ 20 Ekim 1698 (14 Rebiülahir 1110), *D.DRB.d*, nr. 164.

¹³⁵ 21 Ekim 1698 (15 Rebiülahir 1110), *D.DRB.d*, nr. 164.

¹³⁶ 2 Şubat 1728 (20 Cemaziyelahir 1140), *C.DRB*, 45/2203; 1 Kasım 1725 (24 Safer 1138), 36/1779; 3 Ekim 1723 (3 Muharrem 1136), *D.DRB.d*, nr. 164; 6 Ekim 1723 (6 Mu-

Gümüş para ise Tiflis, Revan ve Tebriz darphanelerinin yanında, Gence, Bağdad ve Kars darphanelerinde de basılmıştır. Basılan gümüş paraların en önemli özelliği bölgede eskiden beri tedavül eden “*abbasi*” adlı Safevî sikkelerinin standartlarında olmasıdır. Safevî sikkelerinin nakışlarının izalesiyle üzerlerine Osmanlı damgaları basılmıştır. Bunlar 7 denk vezninde, 60 ayarındaydı. Abbasilerden tek farkları üzerlerinde Osmanlı tuğrası bulunması ve “*sultani*” adını taşımalarıydı. Sultaninin bir adedi 48, yarım-lığı 24, çeyreği 12 akçeye tedavül edecekti. Bu darphanelerde basılan gümüş paranın ve elde edilen gelirin miktarı konusunda bilgiye sahip değiliz.¹³⁷

Gümüşhane Darphanesi’nde ise İstanbul’da basılan türde kuruş ve kesirleri basılmıştır. Basılan kuruşlar altmış ayarında, 8 dirhem 1 denk veznindeydi.¹³⁸ Burada 10 Ocak 1735-4 Mart 1735 tarihleri arasında iki defada 186.471 kuruş basılmıştı. Bu paranın 181.399 kuruşu madenlere sermaye olarak verilmiş, kalan kısmı ise personel giderleri ve nakliye masrafları için

harrem 1136), nr. 164; 2 Ocak 1725 (16 Rebiülahir 1137), nr. 164; 1 Kasım 1725 (24 Safer 1138), nr. 164; 30 Ocak 1733 (14 Şaban 1145), nr. 164; Çelebizâde Âsım Efendi, *age*, s. 330-331; İsmail Galib, *age*, s. 258-298; Pere, *age*, s. 192-195, 200 – 203; İbrahim ve Cevriye Artuk, *age*, II, 613-644.

¹³⁷ 2 Şubat 1728 (20 Cemaziyelahir 1140), C.DRB, 45/2203; 1 Kasım 1725 (24 Safer 1138), C.DRB, 36/1779; 3 Ekim 1723 (3 Muharem 1136), D.DRB.d, nr. 164; 3 Ekim 1723 (3 Muharem 1136), nr. 164; 2 Ocak 1725 (16 Rebiülahir 1137), nr. 164; 1 Kasım 1725 (24 Safer 1138), nr. 164; 30 Ocak 1733 (14 Şaban 1145), nr. 164; Çelebizâde Âsım Efendi, *age*, s. 330-331. Bu darphanelerde basılan gümüş paralar numismatik kataloglarda İsmail Galib’ten başlayarak sultanî olarak değil, onluk, beşlik ve yarım beşlik olarak anılır. İsmail Galib bunun sebebini eserinin 282. sayfasında, İstanbul’da basılan kuruşun çeşitli kesirleriyle aynı vezinde olmalarına bağlayarak açıklar. İsmail Galib’in bu adlandırmasını diğer numismatlarda takip etmişlerdir (İsmail Galib, *age*, s. 258-298; Pere, *age*, s. 192-195; İbrahim ve Cevriye Artuk, *age*, II, 613-644; Jem Sultan, *age*, I, 220-223, 235-238). Bu darphanelerden Tiflis Darphanesi dönemin tahrir defterinde beylerbeyi hassı olarak gösterilir ve 100.000 akçe vergi geliri olduğu ifade edilir (Bilgili, *agm*, s. 52). Bu darphanelerde Safevî paralarının standartlarında para basılıyor olması Osmanlı para sisteminde farklı para bölgelerinin varlığını hatırlatır. Klasik dönemde imparatorluğun Batı Anadolu ve Rumeli’deki merkezî bölgesinde akçe, Mısır ve çevresinde *pâre*, Kırım’da Kefevî akçe, Doğu Anadolu ve Safevî serhaddinde ise Şahî hâkimdi. Osmanlılar farklı iktisadî ve malî dinamiklere sahip bölgelerin kendine has özelliklerine saygı gösteriyordu. XVIII. yüzyılın ilk yarısında Kafkasya’da açılan darphanelerin para politikasında da bu kadim geleneğin izlerine rastlanır (Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Paranın Tarihi*, İstanbul 2003, s. 96-121).

¹³⁸ 26,457 gram.

harcanmıştı.¹³⁹ Sadullah Efendi döneminde 30 Nisan 1735 – 16 Aralık 1735 tarihleri arasında 526.496 kuruş basılmıştı. Bu meblağdan masraflar çıkıldıktan sonra kalan 518.297 kuruşun 5.551 kuruşu çeşitli harcamalar için ayrılmış, kalan 512.845 kuruşun tamamı Keban, Ergani, Gümüşhane ve Espiye madenleri için sermaye olarak verilmişti.¹⁴⁰ Bu iki emisyon toplandığında Gümüşhane Darphanesi'nde basılan paranın toplam miktarı 712.967 kuruş olmaktadır.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında kurulan Halep Darphanesi'nde ise yalnızca bakır *mangır* basılmıştı. Saf bakırdan basılan *mangırın* vezni yarım dirhemdi. *Mangırın* dört tanesi bir *sağ akçeye* tedavül edecekti. Halep Darphanesi'nde kullanılan bakırın nakliye dâhil vukiyyesinin 140 akçeye mâl olduğunu yukarda zikretmiştik. Her bir *mangır* yarım dirhem saf bakırdan darp edildiği için bir vukiyye bakırdan 800 *mangır* elde ediliyordu. Dördü bir *sağ akçeye* tedavül edeceği için de, her bir vukiyye bakırdan basılan *mangırın* değeri 200 akçeydi. Bir vukiyye bakır darphaneye 140 akçe mâl olduğu için kalan 60 akçenin personel giderleri ve diğer masraflara harcanması kararlaştırılmıştı.

Halep Darphanesi'nde ne kadar para basıldığı konusunda arşiv belgelerinden bilgi sağlayamıyoruz. Ancak elimizdeki verilerden bazı tahminler yapabilecek durumdayız. Daha öncede zikredildiği üzere, Gümüşhane madeninden Halep Darphanesi'ne 10.000 vukiyye bakır gönderilmişti. Elimizdeki bu rakamı esas alırsak, en azından bunun tamamından para basıldığını düşünürsek tahmini bir rakam elde edebiliriz. Bir vukiyye saf bakırdan 800 *mangır* kesildiğine göre, 10.000 vukiyyeden 8 milyon adet *mangır* kesilmiş olmalıdır. Bu da 2 milyon akçeye, dolayısıyla 16.666 kûsur kuruşa tekabül ediyordu.¹⁴¹

Halep Darphanesi gibi bakır *mangır* basılan Van, Bitlis ve Hizan'da ne kadar *mangır* basıldığı ve bundan ne kadar gelir elde edildiği konusunda bilgimiz yoktur. Sadece bunların vezinleri konusunda numismatik kaynaklardan bilgi edinebiliyoruz. Nuri Pere'nin verdiği bilgilere göre, Van'da

¹³⁹ 4 Ekim 1735 (16 Cemaziyelevvel 1148), *D.DRB.d*, nr. 164.

¹⁴⁰ 9 Aralık 1735 (23 Receb 1148), *D.BŞM.d*, nr. 1869.

¹⁴¹ 28 Mart 1757 (7 Receb 1170), *D.DRB.d*, nr. 164; 4 Nisan 1757 (14 Receb 1170), nr. 164; Pere, *age*, s. 214-217; İsmail Galip, *age*, s. 312-327; Jem Sultan, *age*, I, 260-266.

basılan *mangır* 3,05 gram, Bitlis'te basılan *mangır* 6,05 gram, Hizan'da basılan *mangır* 1,95 gram ağırlığındaydı.¹⁴²

Darphanelerde basılan toplam para miktarı konusunda verilecek bir rakam faydalı olacaktır. Ancak elimizdeki farklı tarihlere ait rakamları toplamak anlamlı olabilir mi? Edirne, İzmir, Erzurum ve Ordu-yı Hümâyûn Darphaneleri aynı tarihlerde faaliyet göstermiştir. Gümüşhane Darphanesi'nin açıldığı döneme yani 1734 yılına kadar herhangi bir taşış olmamıştır. Elimizdeki emisyon rakamları ise neredeyse tamamıyla bu darphanelere aittir. Bu nedenle bu rakamları toplamamızda herhangi bir sakınca yoktur. Rakamların toplamı 1.860.553 kuruşluk bir meblağdır. Bu miktar yıllık bütçe gelirlerinin %20'sine yakındır.¹⁴³

6-) Taşra Darphanelerinin Tasfiye Süreci

Taşra darphanelerinin faaliyetleri uzun ömürlü olmamış, kısa süre içinde tasfiye edilmişlerdir. Herhangi bir taşra darphanesi kapatıldığında sermaye akçesi, faiz akçesi, sikke kalıbı, alet ve edevat mahallî idareciler huzurunda sayılıp deftere kaydedilir, tamamı veya öncelikli olanları – özellikle nakit para, sikke kalıbı vs.– İstanbul'a gönderilirdi. Kalan kısmı ise güvenli bir yerde saklanırdı.¹⁴⁴ Mesela Edirne Darphanesi kapatıldığında alet edevat Edirne kadısı, bostancıbaşı ve diğer mahallî yetkililer huzurunda sayılmış, deftere kaydedilerek saklanmak üzere bedestene konulmuştu. Bunların içinden sadece sikke kalıpları ve bazı önemli eşyalar mübaşir vasıtasıyla İstanbul'a yollanmıştı.¹⁴⁵ İzmir Darphanesi kapatıldığında da benzeri bir süreç yaşanmış, alet edevat mahallî idareciler huzurunda sayılıp, deftere kaydedilmiş, ardından saklanmak üzere güvenli bir hana yerleştirilmişti. Hazırlanan defter, sikke kalıpları, 7.500 kuruşluk sermaye akçesi

¹⁴² Pere, *age*, s. 13-25, 20, 12-18.

¹⁴³ Mehmet Genç, Erol Özvar, *Osmanlı Maliyesi: Kurumlar ve Bütçeler*, İstanbul 2006, II, 221-324.

¹⁴⁴ 6 Aralık 1699 (13 Cemaziyelahir 1111), *D.DRB.d*, nr. 164.

¹⁴⁵ 7 Kasım 1734 (10 Cemaziyelahir 1147), *D.DRB.d*, nr. 164. Daha sonra ihtiyaç hâsıl olunca alet ve edevatın kalan kısmı da payitahta gönderilmiştir (16 Aralık 1700 (5 Receb 1112), *D.DRB.d*, nr. 164).

ve 1.500 kuruş faiz akçesi ile birlikte İstanbul'a gönderilmişti. Kalan alet edevat ise bir süre sonra gemiyle payitahta nakledilmişti.¹⁴⁶

Erzurum Darphanesi kapatılırken alet edavat Gümüşhane madenine nakledilerek orada saklanmış, sikke kalıpları ise mübaşir Kapıcıbaşı Hüseyin Ağa vasıtasıyla İstanbul'a gönderilmiştir. Gümüşhane madeninde saklanan alet edevatın bir kısmı daha sonra burada 1734 yılında darphane açılırken kullanılmıştır.¹⁴⁷ Bu darphane kapatıldığında ise söz konusu alet ve edevat karayoluyla Trabzon'a, oradan da gemiyle İstanbul'a nakledilmiştir.¹⁴⁸ Ordu-yı Hümâyün Darphanesi'nin alet edevatı ise Tuna donanmasına ait bir şaykaya yüklenip Ruscuk'a getirilmiş, oradan da kiralanan arabalarla Edirne'ye nakledilmiştir.¹⁴⁹

Taşra darphanelerinin uzun ömürlü olmaması faaliyetlerinin arzu edilen ölçüde başarılı olamadığını düşündürmektedir. Darphanelerin emisyon hacminin yüksek bir seviyeye çıkartılamamış olması da bu düşüncüyü destekler. Bunun temel sebeplerinden biri maden temininde yaşanan güçlük ve İstanbul Darphanesi'nin maden temin sahasının taşra darphanelerince tahdit edilmesidir. Bu husus Edirne ve İzmir darphaneleri kapatılırken açıkça dile getirilmiştir. Söz konusu darphanelerin piyasadan maden çekmeye başlaması, altın ve gümüşün fiyatının yükselmesine, Darphane-i Âmire'nin maden temininde zorluklarla karşılaşmasına yol açmıştı.¹⁵⁰ Erzurum Darphanesi ise Gümüşhane'den maden temininde çeşitli sorunlarla karşılaşmış, devlet idarecileri bu sorunlarla uğraşmak yerine, maden işletmelerinden hâsıl olan altın ve gümüşü payitahttaki darphaneye taşıtmayı tercih etmiştir. Öte yandan bu darphanelerin faaliyete geçmesi piyasada mağşuş ve kalp sikkelerin çoğalmasına da sebep olmuştur.¹⁵¹

¹⁴⁶ 6 Aralık 1699 (13 Cemaziyelahir 1111), *D.DRB.d.*, nr. 164; 14 Aralık 1699 (21 Cemaziyelahir 1111), nr. 164; 5 Şubat 1700 (15 Şaban 1111), *D.DRB.d.*, nr. 164; 10 Mayıs 1700 (20 Zilkade 1111), nr. 164.

¹⁴⁷ 25 Ocak 1700 (4 Şevval 1111), *D.DRB.d.*, nr. 164; 7 Eylül 1700 (23 Rebiülevvel 1112), nr. 164.

¹⁴⁸ 18 Şubat 1736 (5 Şevval 1148), *D.DRB.d.*, nr. 164.

¹⁴⁹ 7 Kasım 1698 (3 Cemaziyelevvel 1110), *D.BŞM.DRB.*, 4/74.

¹⁵⁰ 26 Ekim 1699 (2 Cemaziyelevvel 1111), *D.DRB.d.*, nr. 164; Sahillioğlu, *Bir Asırlık Osmanlı Para Tarihi*, s. 100.

¹⁵¹ 25 Ocak 1699 (3 Receb 1109), *MAD.d.*, nr. 10145, s. 177; 26 Ekim 1699 (2 Cemaziyelevvel 1111), *D.DRB.d.*, nr. 164.

İran savaşları sırasında açılan darphanelerde de, mahallî paraların Osmanlı paralarına çevrilmesinden sonra maden sıkıntısı yaşanmıştır. İstanbul Darphanesi'nin maden kaynaklarının bu darphanelerce kullanılmaya başlaması devlet idarecilerince olumlu karşılanmamıştır. Bu durumda düzenli bir şekilde para basabilmelerinin ve yüksek emisyon rakamlarına ulaşabilmelerinin önüne geçmiş olmalıdır.¹⁵² Cephede var olan istikrarsızlık ve askeri çatışmaların sürmesi de düzenli faaliyet göstermelerine engel olan sebeplerden biri olmalıdır. Aynı sorun, Ordu-yı Hümâyün Darphanesi'nin faaliyetlerini de baltalamış olmalıdır.

Emisyon hacimleri sınırlı düzeyde kaldığı ve ömürleri kısa olduğu için bu dönemdeki taşra darphanelerinin faaliyetlerinin yeterince başarılı olmadığı söylenebilir. Fakat gözden kaçırılmamalıdır ki, dönemin değişen şartları para darbının merkezden yürütülmesini iktisadî ve malî açıdan daha karlı hale getirmiş olmalıdır. Mihaniki darp usulüyle para basmanın daha ileri düzeyde teknoloji ve uzmanlık gerektirmesi, taşra darphanelerinde para basmayı zorlaştırmış ve maliyeti arttırmıştır. Öte yandan darphanelerin bir kısmı olağanüstü koşullarda açılmış, şartlar değiştiğinde doğal olarak kapanmıştır.

¹⁵² Sahillioğlu, *Bir Asırlık Osmanlı Para Tarihi*, s. 104.

EK 1
PERSONEL LİSTELERİ

EDİRNE DARPHANESİ	
Nazırlar	Abdullah Efendi (en azından 31 Ocak- 16 Ekim 1697 tarihleri arasında) ¹ ; Seyyid Yahya Efendi (en azından 31 Ekim 1697 – 28 Temmuz 1699 tarihleri arasında) ² ; Mustafa Efendi (en azından 29 Temmuz- 7 Kasım 1699 tarihleri arasında) ³
Sahibiayarlar	Hasekel Ermeni ⁴ ; Ergir ⁵ ; Simon ⁶
Kâtipler	Osman Halife ⁷ ve Şahin ⁸
Hakkaklar	Abdurrahman ⁹
Sim Arayıcıları	Mehmed ve Mahmud adlı iki kişi ¹⁰
Sikkezenler	Mustafa Avni ¹¹
Kalcıbaşlar	Elles nam Yahudi ¹²
Saatçiler	İsimleri ve sayıları tespit edilemedi ¹³
İşçiler	İsimleri tespit edilemeyen gayrimüslim kırk kişi ¹⁴

¹ 28 Haziran 1697 (8 Zilhicce 1108), *D.DRB.d*, nr. 164; 31 Ocak 1697 (8 Receb 1108), nr. 164; 1 Mayıs 1697 (9 Şevval 1108), *İE.DRB*, 2/191.

² 5 Kasım 1698 (1 Cemaziyelevvel 1110), *AE.SMST.II*, 19/1898; 28 Temmuz 1699 (30 Muharrem 1111), *D.BŞM.DRB*, 5/12; 5/25; 5/29; 5/40; *MAD.d*, nr. 4740, s. 1.

³ 7 Kasım 1699 (14 Cemaziyelevvel 1111), *D.DRB.d*, nr. 164.

⁴ 23 Şubat 1697 (18 Şaban 1108), *D.DRB.d*, nr. 164.

⁵ 28 Haziran 1697 (8 Zilhicce 1108), *D.DRB.d*, nr. 164.

⁶ 9 Temmuz 1699 (11 Muharrem 1111), *MAD.d*, nr. 9885.

⁷ 4 Eylül 1698 (27 Safer 1110), *D.DRB.d*, nr. 164.

⁸ 5 Aralık 1698 (1 Cemaziyelahir 1110), *D.BŞM.DRB*, 4/85.

⁹ 27 Temmuz 1698 (18 Muharrem 1110), *D.BŞM.DRB*, 4/65.

¹⁰ 21 Aralık 1698 (17 Cemaziyelahir 1110), *D.BŞM.DRB*, 4/91; 8 Mart 1697 (14 Şaban 1108), *D.DRB.d*, nr. 164.

¹¹ 18 Mart 1697 (24 Şaban 1108), *D.DRB.d*, nr. 164; 6 Ocak 1698 (23 Cemaziyelahir 1109), nr. 164.

¹² 31 Ocak 1697 (8 Receb 1108), *D.DRB.d*, nr. 164.

¹³ 17 Haziran 1697 (27 Zilkade 1108), *D.DRB.d*, nr. 164.

¹⁴ 14 Mart 1699 (12 Ramazan 1110), *D.BŞM.DRB*, 4/119.

İZMİR DARPHANESİ	
Nazırlar	Yeğen Mustafa ¹⁵ (<i>en azından 13 Ocak 1697-8 Ağustos 1698 tarihleri arasında</i>); Mehmed Efendi ¹⁶
Sahibiaylar	David ¹⁷
Sim Arayıcıları	Mehmed ve İsmail adlı iki kişi ¹⁸
İşçiler	İsimleri tespit edilemeyen gayrimüslim beş kişi ¹⁹
ERZURUM DARPHANESİ	
Nazırlar	Hasan Efendi ²⁰ (<i>en azından 24 Ocak 1697 – 15 Temmuz 1699</i>); Gümüşhane'ye nakilden sonra Keskin İsmail Ağa ²¹
Sahibiaylar	İbrahim Çelebi ²² ;
Kâtipler	Mustafa Efendi ²³
Vezzanlar	el-Hac Süleyman Efendi ²⁴
İşçiler	İsmi tespit edilemeyen gayrimüslim beş kişi ²⁵
ORDU-YI HÜMÂYUN DARPHANESİ	
Nazırlar	Ali Ağa ²⁶ ; Eyyüb Ağa (<i>en azından 6 Haziran 1697 – 24 Mayıs 1698 tarihleri arasında</i>) ²⁷ ; Mustafa Efendi (<i>en azından 6 Temmuz– 20 Ekim 1698</i>) ²⁸ ; Fenayi Mehmed Efendi (<i>en azından 21 Ekim– 6 Aralık 1698 tarihleri arasında</i>) ²⁹

¹⁵ 14 Aralık 1696 (19 Cemaziyelevvel 1108), *D.DRB.d*, nr. 164.

¹⁶ 26 Mayıs 1699 (26 Zilkade 1110), *D.DRB.d*, nr. 164.

¹⁷ 1 Şubat 1697 (9 Receb 1108), *AE.SMST.II*, 14/1395.

¹⁸ 19 Şubat 1699 (18 Şaban 1110), *İE.DRB*, 184.

¹⁹ 21 Şubat 1697 (29 Receb 1108), *D.DRB.d*, nr. 164.

²⁰ 15 Temmuz 1699 (17 M 1111), *D.BŞM.DRB*, 5/33; 24 Ocak 1697 (1 Receb 1108), *D.DRB.d*, nr. 164.

²¹ 13 Mayıs 1699 (13 Zilkade 1110), *D.DRB.d*, nr. 164.

²² 10 Ağustos 1699 (13 Safer 1111), *D.BŞM.DRB*, 5/18.

²³ 10 Ağustos 1699 (13 Safer 1111), *D.BŞM.DRB*, 5/18.

²⁴ 10 Ağustos 1699 (13 Safer 1111), *D.BŞM.DRB*, 5/18.

²⁵ 11 Mayıs 1699 (11 Zilkade 1110), *D.DRB.d*, nr. 164.

²⁶ 1 Haziran 1697 (11 Zilkade 1108), *İE.DRB*, 2/185.

²⁷ 10 Haziran 1697 (20 Zilkade 1108), *AE 2 Mustafa*, 21/2087. 14 Za 1109, *D.DRB.d*, nr. 164.

²⁸ 21 Ekim 1698 (15 Rebiülahir 1110), *D.DRB.d*, nr. 164; 20 Ekim 1698 (14 Rebiülahir 1110), nr. 164.

Sahibiayarlar	Katyas ³⁰
Demirciler	Bir usta ve yamağı ³¹
Çarkçılar(Doğramacılar)	Bir usta ve yamağı ³²
Cilacılar	Bir usta ve yamağı ³³
Ayarcılar	İsmi tespit edilemeyen üç kişi ³⁴
Saatçiler	İsmi tespit edilemeyen bir kişi ³⁵
Sikkezenler	Bir usta ve yamağı ³⁶
Kalcılar	İsmi tespit edilemeyen bir kişi ³⁷
İfrazcılar	İsmi tespit edilemeyen bir kişi ³⁸
Yazıcılar	İsmi tespit edilemeyen bir kişi ³⁹
Muhasebe Halifeleri	İsimleri tespit edilemeyen iki kişi ⁴⁰
TİFLİS DARPHANESİ	
Nazırlar	Lam'î Halil ⁴¹ ; Abdurrahman ⁴²
Sahibiayarlar	Halil ⁴³

²⁹ 2 Kasım 1698 (27 Rebiülahir 1110), *D.DRB.d*, nr. 164; 6 Aralık 1698 (2 Cemaziyelahir 1110), nr. 164

³⁰ 10 Haziran 1697 (20 Zilkade 1108), *AE.SMST.II*, 21/2087; 28 Haziran 1697 (8 Zilhicce 1108), *D.DRB.d*, nr. 164.

³¹ 13 Haziran 1697 (23 Zilkade 1108), *C.DRB*, nr. 36/1752.

³² 13 Haziran 1697 (23 Zilkade 1108), *C.DRB*, nr. 36/1752.

³³ 13 Haziran 1697 (23 Zilkade 1108), *C.DRB*, nr. 36/1752. Bu görevlinin ünvanını Cüneyt Ölçer "hallaççı" olarak okumuş ve anlamlandırmıştır. Fakat bu ünvanın ilk harfin noktasının yanlış yazılma ihtimalini göz önünde bulundurarak "cilacı" olabileceğini düşünmekteyiz (Cüneyt Ölçer, "Türk Numismatik Derneği Başkanı Merhum Cüneyt Ölçer Bey'in 22 Kasım 1986 Günü Dernek Lokalinde Verdiği Konferans Metni" *Türk Numismatik Derneği Bülteni*, 29 – 30, Ankara 1991, s. 15 – 18).

³⁴ 13 Haziran 1697 (23 Zilkade 1108), *C.DRB*, nr. 36/1752.

³⁵ 13 Haziran 1697 (23 Zilkade 1108), *C.DRB*, nr. 36/1752.

³⁶ 13 Haziran 1697 (23 Zilkade 1108), *C.DRB*, nr. 36/1752.

³⁷ 13 Haziran 1697 (23 Zilkade 1108), *C.DRB*, nr. 36/1752.

³⁸ 13 Haziran 1697 (23 Zilkade 1108), *C.DRB*, nr. 36/1752.

³⁹ 13 Haziran 1697 (23 Zilkade 1108), *C.DRB*, nr. 36/1752.

⁴⁰ 13 Haziran 1697 (23 Zilkade 1108), *C.DRB*, nr. 36/1752.

⁴¹ 15 Temmuz 1723 (11 Şevval 1135), *D.DRB.d*, nr. 164.

⁴² Başar, *age*, s. 276.

⁴³ 15 Temmuz 1723 (11 Şevval 1135), *D.DRB.d*, nr. 164.

Kâtipler	İsimleri ve sayıları tespit edilemedi ⁴⁴
TEBRİZ DARPHANESİ	
Nazırlar	Yeşilli-zâde Mustafa Efendi (<i>en azından 24 Ekim 1725 –8 Aralık 1726 tarihleri arasında</i>) ⁴⁵ ; Ruznâmecî-i Evvel Mustafa Efendi (<i>en azından 8 Aralık 1726–15 Mart 1727 tarihleri arasında</i>) ⁴⁶ ; Mehmed Paşa kethüdası Ahmed (<i>15 Mart 1727 tarihinde tevcih olundu</i>) ⁴⁷
Sahibiayarlar	Toma ⁴⁸
Ağartmacılar	Garabed ⁴⁹
Sikkezenler	Sarkis ⁵⁰
Altuncılar	Simeon ⁵¹
Ayarcılar	Sarkis ⁵²
Saatçiler	İsimleri ve sayıları tespit edilemedi ⁵³
Kalcılar	İsimleri ve sayıları tespit edilemedi ⁵⁴
REVAN DARPHANESİ	
Nazırlar	Sırasıyla Mehmed ⁵⁵ ; Süleyman Bey ⁵⁶ (<i>en azından 25 Ekim 1725 – 24 Haziran 1727 tarihleri arasında</i>)

⁴⁴ 15 Temmuz 1723 (11 Şevval 1135), *D.DRB.d*, nr. 164.

⁴⁵ Başar, *age*, s. 271; 12 Mayıs 1726 (10 Ramazan 1138), *D.DRB.d*, nr. 164.

⁴⁶ Başar, *age*, s. 271.

⁴⁷ Başar, *age*, s. 271.

⁴⁸ 1 Kasım 1725 (24 Safer 1138), *İE.DRB*, 2/203.

⁴⁹ 1 Kasım 1725 (24 Safer 1138), *İE.DRB*, 2/203.

⁵⁰ 1 Kasım 1725 (24 Safer 1138), *İE.DRB*, 2/203.

⁵¹ 1 Kasım 1725 (24 Safer 1138), *İE.DRB*, 2/203.

⁵² 1 Kasım 1725 (24 Safer 1138), *İE.DRB*, 2/203.

⁵³ 4 Haziran 1730 (18 Zilkade 1142), *D.DRB.d*, nr. 164.

⁵⁴ 24 Nisan 1726 (21 Şaban 1138), *D.DRB.d*, nr. 164.

⁵⁵ 16 Mayıs 1725 (3 Ramazan 1137), *D.DRB.d*, nr. 164.

⁵⁶ Başar, *age*, s. 270.

GÜMÜŞHANE DARPHANESİ	
Nazırlar	Mustafa Ağa ⁵⁷ (en azından 17 Eylül 1734 – 12 Nisan 1735 tarihleri arasında); Sadullah Efendi ⁵⁸ (12 Nisan 1735 tarihinde tevcih olundu)
Sahibiayarlar	Abdi Çelebi ⁵⁹
Kâtipler	İsimleri ve sayıları tespit edilemedi ⁶⁰
Sikkegenler	Önce Yakub adlı bir kişi, daha sonra ismi tespit edilemeyen başka bir kişi ⁶¹
Kalcıbaşılar	İsmi tespit edilemeyen bir kişi ⁶²
Kalcılar	İsimleri tespit edilemeyen iki kişi ⁶³
İfrazcılar	İsimleri ve sayıları tespit edilemedi ⁶⁴
Körükçüler	İsimleri tespit edilemeyen iki kişi ⁶⁵
Çarh dolabıcıları	Tanas ⁶⁶
HALEP DARPHANESİ	
Nazırlar	Haleb Muhassılı Mehmed Ağa ⁶⁷
İşçiler	İsimleri tespit edilemeyen dört kişi ⁶⁸
Sikkezenler	Giragos ⁶⁹

⁵⁷ 14 Nisan 1735 (21 Zilkade 1147), *D.DRB.d*, nr. 164.

⁵⁸ 12 Nisan 1735 (19 Zilkade 1147), *D.DRB.d*, nr. 164.

⁵⁹ 8 Ekim 1734 (10 Cemaziyelevvel 1147), *D.DRB.d*, nr. 164.

⁶⁰ 24 Aralık 1734 (28 Receb 1147), *D.DRB.d*, nr. 164.

⁶¹ 25 Şubat 1735 (2 Şevval 1147), *D.DRB.d*, nr. 164.

⁶² 14 Nisan 1735 (21 Zilkade 1147), *D.DRB.d*, nr. 164; 3 Eylül 1735 (14 Rebiülahir 1148), *C.DRB*, 46/2276.

⁶³ 14 Nisan 1735 (21 Zilkade 1147), *D.DRB.d*, nr. 164; 3 Eylül 1735 (14 Rebiülahir 1148), *C.DRB*, 46/2276.

⁶⁴ 8 Mart 1735 (13 Şevval 1147), *D.DRB.d*, nr. 164.

⁶⁵ 14 Nisan 1735 (21 Zilkade 1147), *D.DRB.d*, nr. 164; 3 Eylül 1735 (14 Rebiülahir 1148), *C.DRB*, 46/2276.

⁶⁶ 15 Temmuz 1735 (23 Safer 1148), *D.DRB.d*, nr. 164.

⁶⁷ 1 Haziran 1757 (13 Ramazan 1170), *D.DRB.d*, nr. 164.

⁶⁸ 4 Nisan 1757 (14 Receb 1170), *D.DRB.d*, nr. 164.

⁶⁹ 18 Mart 1758 (8 Receb 1171), *D.DRB.d*, nr. 164.

EK 2
ALET EDEVAT LİSTELERİ

<i>Edirne Darphanesi'nde Kullanılan Alet Edevatın Bir Kısmı</i> ⁷⁰			
Altın çarhnisi	1 adet	Akçe dolabı zincirli	1 adet
Derece	57 çift	Akçe kerpeteni	2 adet
Büyük körük	2 adet	Akçe haddesi	3 adet
Demir körük	3 adet	Akçe doğraması	1 adet
Ağaç cendere	7 adet	Zolota somunu	47 adet
Ağaç tezgâh ve burma kalıbı	4 adet	Zolota doğraması parmağı	113 adet
Zolotanın pâre kalıbı	1 adet	Altın somunu	10 adet
Kuyumcu ocağı ve körüğü	1 adet	Altın doğraması parmağı	11 adet
Demirci örsü	1 adet	Altın miftahı	1 adet
Çekiç	4 adet	Pâre parmağı	4 adet
Makas	1 adet	Pâre somunu	1 adet
Kıskaç	8 adet	Zencirli altın için ağaç kalıp	1 adet
Keski	8 adet	Yedek burma	3 adet
Baskı	1 adet	Doğrama tezgâhı kolu	9 adet
Demirci çeşmesi	1 adet	Altın rakkası	1 adet
Sandık	1 adet	Burmasıyla birlikte altın sikke tezgâhı	1 adet
Altın doğraması	5 adet	Zolota sikke tezgâhı	1 adet
Saatçi çıkırığı	1 adet	Burma	2 adet
Burma haddesi	5 adet	Kovan	2 adet
Zolota miftahı burma	5 adet	Altın çarhı	2 adet
Altın makası	1 adet	Zolota çarhı	2 adet
Tahta haddesi	1 adet	Zolota rakkası	1 adet
Matkab	2 adet	Çarh çekici	3 adet
Nokta çekici	2 adet	Ayarcı makası	3 adet
Çark kalemi	6 adet	Demir sac	7 adet
Bileği taşı	1 adet	Nokta çekici	1 adet
Kurşun çark	1 adet	Saatçi ve demirci eğesi	13 adet

⁷⁰ 18 Kasım 1699 (25 Cemaziyelevvel 1111), *D.DRB.d*, nr. 164.

Rakkasla beraber zolota doğraması	3 adet	Zolota haddesi	1 adet
Sikke nokta tezgâhı	1 adet	Altın kepçesi	4 adet
Akçe örsü	2 adet	Tekerlek çarh	1 adet
Çekiç	2 adet	Ağartma taşı	3 adet
Altın örsü	2 adet	Ağartma saç	3 adet
Pâre örsü	2 adet	Ağartma küreği	1 adet
Pâre çekici	6 adet	Ağartma kalburu	4 adet
Pâre makası	2 adet	Altın dökecek pota	3 adet
Pâre kıskacı	4 adet	Altın doğraması, burması	1 adet
Pâre çeşmesi	4 adet	Doğrama parmağı	2 adet
Akçe çekici	3 adet		

*Ordu-yı Hümâyun Darphanesi'nde Kullanılan
Alet Edevatın Bir Kısmı*⁷¹

Altın tezgâhı	1 adet	Ağaç tekne	2 adet
Altın sikkesi	8 çift	Demir körük	1 adet
Altın doğraması	1 adet	Demir saç ayağı	1 adet
Doğrama somunu	8 adet	Ağaç terazi	1 adet
Doğrama erkeği	8 adet	El terazisi (biri desti dirhemleriyle)	2 adet
Taş bileği	1 adet	Demirci örsü	1 adet
Küçük tezgâh mengenesi	1 adet	Demirci körüğü	1 adet
El matkabı	1 adet	Demirci kıskacı	1 adet
Saatçi pergeli	1 adet	Kıl elek	1 adet
Ayarcı makası	8 adet	Bakır kuyumcu ocağı	1 adet
Fransız eğesi	6 adet	Kuyumcu körüğü	1 adet
Kuyumcu örsü	1 adet	Sikke noktalama tezgâhı	1 adet
Kuyumcu çekici	1 adet	Bakır terazi taşı	1 adet
Kuyumcu kıskacı	1 adet	Bakır kalcı eleği	1 adet
Demir saç	2 adet	Bakır körük; boru, lüle ve çeşme	1 çift

⁷¹ 10 Haziran 1697 (20 Zilkade 1108), AE.SMST.II, 21/2087

*Erzurum Darphanesi'nde Kullanılan Alet Edevatın Bir Kısmı*⁷²

Altın çaşnisi	2 adet	Demir saç	4 adet
Altın tezgâhı	6 adet	Hadde	1 adet
Kuruş, zolota, süls ve rub'tezgâhı	2 adet	Zolota çarhı	2 çift
Altın sikkesi	20 çift	Tezgâh çarhı	1 adet
Zolota sikkesi	20 çift	Terazi	1 adet
Süls sikkesi	10 çift	Çarh	2 adet
Zolota doğraması	4 adet	Derece	25 adet
Rakkas	1 adet	Cendere	3 adet
Mükemmel zolota doğrama burmayla beraber	2 adet	Doğrama örsü	1 adet
Zolota derecesi	25 adet	Ateş körüğü	1 adet
Zolota cenderesi	3 adet	Demir saplı tunç havan	2 adet
Kuruş doğraması	1 adet	Çekiç	4 adet
Kuruş yaslamaı	1 adet	Demir kepçe	2 adet
Büyük körük	2 adet	Büyük tava	2 adet
Altın çeki	4 adet		

⁷² 11 Mayıs 1699 (11 Zilkade 1110), *D.DRB.d*, nr. 164.

EK 3
TAŞRA DARPHANELERİNİN EMİSYON HACMİ

EDİRNE DARPHANESİ ¹					
Basılan Altın Para Miktarı					
<i>Cedid Eşrefi</i>	<i>Kuruş Karşılığı</i>	<i>Gelir (kuruş)</i>	<i>Kaynak</i>	<i>Dönem</i>	<i>Nazır</i>
17.627	44.067,5	(zarar) 455,5	Eski ve yabancı paralar	28 Mayıs-16 Ekim 1697	Abdullah Efendi
109.560	273.900	5.478	-----	31 Ekim-28 Temmuz 1699	Seyyid Yahya Efendi
1.406	3.515	70	Bazı kişilerden satın alınan	29 Temmuz-7 Kasım 1699	Mustafa Efendi
TOPLAM	128.593	321.482,5	5.092,5		
Basılan Gümüş Para Miktarı					
<i>Cedid Zolota</i>	<i>Kuruş Karşılığı</i>	<i>Gelir (kuruş)</i>	<i>Kaynak</i>	<i>Dönem</i>	<i>Nazır</i>
35.565	23.710	2.727	Devlet hazinesinden verilen eski paralar	28 Mayıs-16 Ekim 1697	Abdullah Efendi
477.878,5	318.585,67	29.009	%72'si devlet hazinesinden verilen, kalanı piyasadan nazırın satın aldığı ve sarraflarla kalcıların getirdiği gümüşten	31 Ekim- 28 Temmuz 1699	Seyyid Yahya Efendi
13.680	9.120	1.380	Önemli bir kısmı piyasadan satın alınan ve sarraflarla kalcıların getirdiği gümüşten	29 Temmuz-7 Kasım 1699	Mustafa Efendi
TOPLAM	527.123,5	351.415,67	33.116		
BASILAN ALTIN VE GÜMÜŞ PARANIN TOPLAMININ KURUŞ KARŞILIĞI				672.898,17 kuruş	
ELDE EDİLEN GELİR TOPLAMININ KURUŞ KARŞILIĞI				38.208,5 kuruş	

¹ 16 Ekim 1697 (30 Rebiülevvel 1109), *MAD.d*, nr. 4740, s. 2 – 9; 28 Temmuz 1699 (30 Muharrem 1111), *D.BŞM.DRB*, 5/12; 5/25; 5/29; 5/40; 7 Kasım 1699 (14 Cemaziyelevvel 1111), *D.DRB.d*, nr. 164; Sahillioğlu, *agt*, s. 100 – 101.

ERZURUM DARPHANESİ ²					
Basılan Gümüş Para Miktarı					
<i>Cedit Zolota</i>	<i>Kuruş Karşılığı</i>	<i>Gelir (kuruş)</i>	<i>Kaynak</i>	<i>Dönem</i>	<i>Nazır</i>
151.969	101.312,67	18.645	Maden ocakları	28 Haziran 1697 -15 Temmuz 1699	Hasan Efendi
BASILAN GÜMÜŞ PARANIN TOPLAMININ KURUŞ KARŞILIĞI				101.312,67	
ELDE EDİLEN GELİR TOPLAMININ KURUŞ KARŞILIĞI				18.645	

İZMİR DARPHANESİ ³					
Basılan Altın Para Miktarı					
<i>Cedit Eşrefi</i>	<i>Kuruş Karşılığı</i>	<i>Gelir (kuruş)</i>	<i>Kaynak</i>	<i>Dönem</i>	<i>Nazır</i>
25.200	63.000	1.260	-----	2 Haziran 1697 – 8 Ağustos 1698	Yeğen Mustafa Efendi
10.500	26.250	525	-----	9 Ağustos 1698 – 21 Nisan 1699	Mehmed Efendi
TOPLAM	35.700	89.250			
Şerefi ve Mamul-ı Mesukuk					
700	1.750	70	-----	2 Haziran 1697 – 8 Ağustos 1698	Yeğen Mustafa Efendi
TOPLAM	91.000	1.855			

² 24 Mayıs 1700 (5 Zilhicce 1111), D.BŞM.DRB, 5/33; 17 Şubat 1697 (25 Receb 1108), D.DRB.d, nr. 164; Sahillioğlu, *Bir Asırlık Osmanlı Para Tarihi*, s. 100.

³ 8 Ağustos 1698 (30 Muharrem 1110), D.DRB.d, nr. 164; 21 Nisan 1699 (20 Şevval 1110), nr. 164; Sahillioğlu, *Bir Asırlık Osmanlı Para Tarihi*, s. 101.

Basılan Gümüş Para Miktarı					
<i>Cedit Zolota</i>	<i>Kuruş Karşılığı</i>	<i>Gelir (kuruş)</i>	<i>Kaynak</i>	<i>Dönem</i>	<i>Nazır</i>
86.625	57.750	8.842	-----	2 Haziran 1697 – 8 Ağustos 1698	Yeğen Mustafa Efendi
61.053	40.702	6.225,75	-----	9 Ağustos 1698 – 21 Nisan 1699	Mehmed Efendi
TOPLAM	147.678	98.452	15.067,75		
BASILAN ALTIN VE GÜMÜŞ PARANIN TOPLAMININ KURUŞ KARŞILIĞI					189.452
ELDE EDİLEN GELİR TOPLAMININ KURUŞ KARŞILIĞI					16.922,75

ORDU-YI HÜMÂYUN DARPHANESİ ⁴					
Basılan Altın Para Miktarı					
<i>Cedit Eşrefi</i>	<i>Kuruş Karşılığı</i>	<i>Gelir (kuruş)</i>	<i>Kaynak</i>	<i>Dönem</i>	<i>Nazır</i>
2.245	5.612,5	-----	Zer-i Frengî ve Macârî altınları	30 Mayıs – 3 Haziran 1697	Ali Ağa
11.820	29.550	-----	-----	16 Haziran 1697	Eyüb Ağa
35.798	89.495	3.335	Devlet hazinesinden verilen zer-i Frengî ve Macârî altınları	6 Haziran – 30 Eylül 1697	Eyüb Ağa
4.053	10.132,5	257	Bazı şahıslardan satın alınan zer-i Frengî ve Macârî altınları	6 Haziran – 30 Eylül 1697	Eyüb Ağa

⁴ 4 Aralık 1697 (20 Cemaziyevvel 1109), D.BŞM.DRB, 4/20; 20 Ekim 1698 (14 Rebiülahir 1110), D.DRB.d, nr. 164; 3 Haziran 1697 (13 Zilkade 1108), nr. 164; 6 Haziran 1697 (16 Zilkade 1108), nr. 164; 30 Eylül 1697 (14 Rebiülevvel 1109) D.DRB.d, nr. 164; 20 Ekim 1698 (14 Rebiülahir 1110), nr. 164; 21 Ekim 1698 (15 Rebiülahir 1110), nr. 164; Mehmed Raşid Efendi, *age*, II, 383 – 384; Sahillioğlu, *Bir Asırlık Osmanlı Para Tarihi*, s. 108 – 117; Pere, *age*, s. 186 – 187; İsmail Galip, *age*, s. 244 – 257.

11.575	28.937,5	599,5	Devlet hazinesinden verilen zer-i Frengî ve Macârî altınları	6 Temmuz – 20 Ekim 1698	Mustafa Efendi
1.320	3.300	257,5	% 85'i devlet hazinesinden verilen, kalanı bazı şahıslardan satın alınan zer-i Frengî ve Macârî altınları	21 Ekim 1698	Fenayi Mehmed Efendi
TOPLAM	66.811	167.027,5			
Cedid Zolota	Kuruş Karşılığı	Gelir (kuruş)	Kaynak	Dönem	Nazır
345	230	-----	-----	16 Haziran 1697	Eyüb Ağa
TOPLAM	345	230			
BASILAN ALTIN VE GÜMÜŞ PARANIN TOPLAMININ KURUŞ KARŞILIĞI					167.257,5
GÜMÜŞHANE DARPHANESİ ⁵					
Basılan Gümüş Para Miktarı					
Kuruş	Kaynak		Dönem		Nazır
186.471	Maden ocakları		10 Ocak 1735 – 4 Mart 1735		Mustafa Ağa
526.496	Maden ocakları		30 Nisan 1735 – 16 Aralık 1735		Sadullah Efendi
BASILAN GÜMÜŞ PARANIN TOPLAMI					712.967 kuruş

⁵ 9 Aralık 1735 (23 Receb 1148), *D.BŞM.d*, nr. 1869; 4 Ekim 1735 (16 Cemaziyelevvel 1148), *D.DRB.d*, nr. 164.

HALEP DARPHANESİ ⁶		
Basılan Bakır Para Miktarı		
<i>Mangır</i>	<i>Kuruş Karşılığı</i>	<i>Kaynak</i>
8.000.000	16.666	Maden ocakları
BASILAN BAKIR PARANIN TOPLAMININ KURUŞ KARŞILIĞI		16.666
TAŞRA DARPHANELERİNDE BASILAN PARANIN TOPLAM DEĞERİ		
1.860.553		kuruş

⁶ 28 Mart 1757 (7 Receb 1170), *D.DRB.d*, nr. 164; 4 Nisan 1757 (14 Receb 1170), nr. 164; Pere, *age*, s. 214 – 217; İsmail Galip, *age*, s. 312 – 327; Jem Sultan, *age*, I, 260 – 266.

Edirne
Darphanesi'nde basılan
paralardan örnekler
(Yapı Kredi Para
Koleksiyonu, nr. 3983).

Ordu-yı Hümâyun
Darphanesi'nde basılan
paralardan örnekler
(Yapı Kredi Para
Koleksiyonu, nr.
4035).

Tiflis Darphanesi'nde
basılan paralardan
örnekler (Yapı Kredi Para
Koleksiyonu, nr. 4234).

Gümüşhane
Darphanesi'nde basılan
paralardan örnekler (Yapı
Kredi Para Koleksiyonu,
nr. 4781).

"OTTOMAN PROVINCIAL MINTS (1697-1758)"

Abstract

Provincial mints were founded following currency and mint reform made at the end of the 17th century in order to meet some needs in various regions. Gold, silver and copper coins were minted in those mints with the mechanical method. The total emission volume of the mints reached to a sum exceeding 1.860.000 kuruş. While coining money, the mints met their needs of gold and silver from the market, mines and state treasury. Provincial mints which were established to meet some needs were closed in a short time for various reasons. The mints have been analyzed in the light of numismatic data, archival documents, sources of the period and modern literature. In this article, the inventory of provincial mints has been taken; the processes of its establishment and dissolution, its activities and performances have been emphasized. Charts regarding the employees of the provincial mints, its technical infrastructure and emission volume have been attached to the appendix of the article.

Keywords

Provincial mints, emission, mechanical minting method, Edirne, İzmir, Erzurum, Gümüşhane, Imperial Army mint.